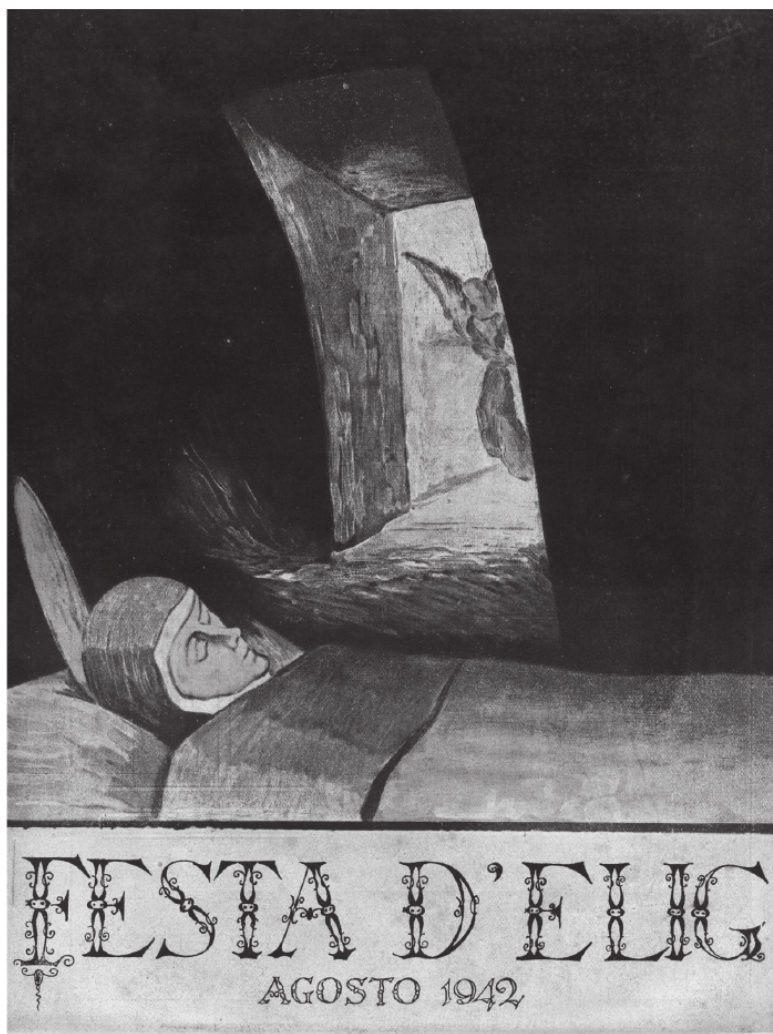

Precisament, les seues pretensions de modificar la celebració, d'introduir elements aliens a la tradició local o de reinterpretar-la segons la seua particular visió van ser contestades també per l'esmentat Orts Román que en aquests anys ocupava el càrrec de director escènic de la *Festa*. Fruit d'aquesta defensa va ser l'edició del seu *Guión de la Festa o Misterio de Elche* (1943) o també el polèmic article «Orts contra Ors», publicat en *El Español* (1945). Aquest últim treball, en què es demanava a D'Ors que «se deje ya de “travesuras” y que no siga “elogiando” y “defendiendo” nuestra amada *Festa*, tundiéndola a golpes», va propiciar un seguit d'actes de desagravi al pensador català organitzats a la ciutat. Fonamentalment uns Jocs Florals en els quals es proposava com a tema l'obra del propi D'Ors i d'on isqué el llibre *Filosofía de Eugenio d'Ors* de José L. Aranguren (1945). Tanmateix, també va representar la desvinculació progressiva del pensador català respecte a una ciutat que no acabava de comprendre les seues idees i excentricitats.

La realitat és que la presència de personatges de caràcter nacional a Elx solia provocar reaccions en contra en els responsables locals de la *Festa* que veien qüestionada la seua actuació. Encara es recorden a Elx les discussions entre el mestre de capella Pasqual Tormo i el compositor Conrado del Campo (1879-1953), membre de la Junta Nacional Restauradora, quan aquest intentava donar-li instruccions sobre la interpretació musical de l'obra. Cal recordar que el 1944 la Junta, després de la mort del mestre Alfred Javaloyes, va nomenar a Del Campo director del *Misteri*, alhora que designava Tormo subdirector, tot i que en el mateix agost ja li va atorgar el càrrec de mestre de capella. A més a més, alguns d'aquests personatges caigueren en la temptació d'intentar deixar la seua empremta artística en la representació, cosa que tampoc no es tolerava a la ciutat. Per exemple, l'esmentat Del Campo va compondre un marxa triomfal per emfatitzar els moments posteriors a la coronació de la Mare de Déu, quan encara no s'havia recuperat el cant del *Gloria Patri*. Un full volant imprès per la Junta Restauradora l'agost de 1943 informava d'aquesta novetat als il·licitans:

Y, últimamente, se advierte a todos, que en el instante de La Coronación, después del momento apoteósico y del entusiasmo natural del acto, se escuche en devoto silencio y atención, la magistral composición escrita para este final por el insigne músico, gloria española, Conrado del Campo, que en su amor a la Virgen y a Elche estrenará en el día 15 mientras la Araceli se eleva y llega al Cielo. (APME, Sig. I/4-5)

Portada de la revista *Festa d'Elig* del 1942 (APME)

És evident que la concepció comunitària, tradicional i local —o localista, si es vol— topava amb les visions estètiques imposades pels intel·lectuals del moment. De fet, no tenim notícies que aquesta marxa final es tornara a interpretar en anys posteriors.

En els anys quaranta també es produïren algunes iniciatives per a donar a conèixer la *Festa* fora de la ciutat. Tot i que ja hem vist la polèmica sorgida en l'any 1929, quan es va intentar que es representara a Barcelona, hi ha notícies sobre la interpretació d'alguns fragments de la *Festa* per alguns cors forans que es basaren en les partitures publicades per Felip Pedrell l'any 1901. És el cas de la presència del cant «Ai, trista vida corporal» del *Misteri*, interpretada en la conferència «El canto popular religioso», pronunciada a Barcelona el 23 de novembre de 1912 pel

músic Lluís Millet i Pagés (1867-1941), dins del III Congreso Nacional de Música Sagrada. Aquesta conferència va ser il·lustrada musicalment per integrants de l'Orfeó Català, dirigits per Francesc Pujol. També sabem de la interpretació d'alguns fragments del drama elxà per un cor rus. Així ho indica Òscar Esplà en una carta dirigida a l'embaixador d'Espanya en Bèlgica en l'any 1946:

La obra tiene, ciertamente, una significación local religiosa; su representación allí es una manifestación popular ligada al culto, y como tal, el Ayuntamiento, propietario del consuetta, de las *particellas*, de los disfraces y hasta de las barbas y los bigotes que utilizan los actores, puede prestar o no esos materiales para que la obra sea representada en la iglesia de Santa María, de acuerdo con el Papa de quien depende directamente el *Misterio*, en lo que afecta a la liturgia. El Papa y el Municipio de Elche son, pues, como los editores de las obras musicales corrientes. Ahora bien, como éstas, el *Misterio de Elche*, que es un libreto puesto en música, pasado cierto tiempo, pertenece al dominio público, y ni el Ayuntamiento ni el Papa ni la Junta del Tesoro Artístico pueden impedir que sea interpretado en conciertos por quien quiera interpretarlo y posea una copia del consuetta. La prueba es que varias agrupaciones corales, especialmente las rusas —mire V. que ironías prepara la vida— cantan con frecuencia algunos motetes del *Misterio*, sin que nadie les reclame nada, porque están en su derecho. (AMAAEE, Leg. 2.969/24)

Però mai els mateixos il·licitans no havien cantat la *Festa* fora de la ciutat. Va ser en la postguerra quan es van produir els primers casos. El setembre de 1944 el catedràtic de filologia romànica de la Universitat de València Francisco Sánchez-Castañer Mena (1908-1992) va contactar amb la Junta Restauradora del *Misteri* amb el fi d'organitzar en vespres de les Falles de Sant Josep, «para conseguir la mayor afluencia de forasteros», un acte cultural dins de l'aula «Mediterráneo», que dirigia, sobre les característiques literàries i musicals del drama assumpcionista. La part literària anava a càrrec de l'esmentat Sánchez-Castañer i la musical, del mestre Manuel Palau Boix (1893-1967). I, per a donar més interès a l'acte, demanaven la presència dels cantors de la *Festa*, que interpretarien l'Àngel, la Maria i el Ternari. En la petició s'explicava que no es tractava de fer una «representación mixtificada, ya que ni siquiera han de traer los actores sus trajes, sino vestir de paisano» i la idea era il·lustrar el comentari musical i fer que la propaganda sobre l'obra fora

més eficaç. Consultat respecte d'açò, Eugenio d'Ors es va mostrar contrari, en considerar que el *Misteri* havia de contemplar-se en la seua integritat:

Me dice V. que el ambiente ilicitano no parece muy propicio a la iniciativa del Sr. Sánchez-Castañer; y yo, esta vez, comulgo enteramente con el ambiente ilicitano. El *Misterio de Elche* es un conjunto; un conjunto que sólo cobra sentido en su totalidad y en su integridad. Presentar partes de él separadas, aunque sea en las más piadosas condiciones, significará siempre a la vez desnaturalizarlo y traicionarlo. La música sola presentará un interés erudito; la letra sola, un atractivo casi irónico. Sólo todo y en Elche y en el templo y en agosto puede tener, con la debida intensidad, la venerada santidad. (ASENCIO-CASTAÑO, 2004: 182-186)

Així i tot, l'any següent es va consumir la primera d'aquestes «exportacions» parcials i el resultat va produir un autèntic terratrèmol local. L'alcalde de la ciutat, Tomàs Sempere Irlés, sense tenir en compte l'opinió de la Junta Nacional Restauradora amb la qual estava enfrontat per qüestions polítiques, va autoritzar que dos xiquets del *Misteri* interpretaren els papers de la Maria i de l'Àngel de la *Mangrana* en l'acte de proclamació de la Bellesa del Foc de les festes alacantines de Sant Joan. Fins i tot, sembla que es va construir una rèplica de la *Mangrana* i es va penjar en l'escenari del Teatre Principal d'Alacant on va tenir lloc l'acte. La reacció de la Junta va ser contundent, sobretot si tenim en compte l'època en la qual es van produir els fets, poc donada a posar en qüestió les actuacions de les autoritats:

Los que suscriben, miembros de la Junta Restauradora del *Misterio de Elche* y de sus Templos, tienen el honor de elevar a Vd. [*alcalde d'Elx*] su más enérgica protesta por la representación en el Teatro Principal de Alicante, con motivo de la elección de la *Bellea del Foc*, de una parte de nuestro incomparable *Misterio* que —caso inaudito— ha figurado como un «número» del programa. Para la consumación de los hechos —atentatorios al buen nombre de Elche y realizados sin conocimiento y, como es natural, sin consentimiento de la Junta Restauradora— se ha ambientado un escenario profano en forma similar a nuestro *cadafal*; se ha hecho cantar a los pequeños intérpretes de la María y del Ángel revestidos como en nuestras tradicionales fiestas agostañas y, para colmo, con nuestros propios trajes!; se ha construido un «doble» de

nuestra *Mangrana* que va a ser luego empleada con motivo ornamental de un pabellón de venta de verduras convertido en sala de baile, y... para qué seguir? Se ha rebajado al nivel de cualquier mascarada, el sin par festejo de que, por especialísima concesión de Roma y por la gloriosa tradición de más de cinco siglos de existencia, gozamos los ilicitanos. (CASTAÑO, 2002a: 169)

Aquest fet, que cal emmarcar-lo en un seguit de desencontres entre la Junta Restauradora i les autoritats municipals, va ser contestat per Eugenio d'Ors per mitjà de la seua glossa «De un desafuero», en la qual es reiterava en la idea que el *Misteri* calia considerar-lo en tot el seu conjunt: «drama, liturgia, música, acrobacia, tradición, ambiente, riesgo a lo taurino y éxtasis a lo divinal», sense que es pugua triar només una de les seues característiques per damunt de les altres perquè això afecta el conjunt. És per aquest motiu que sempre s'havia negat a realitzar mostres parcials, tant si eren proposades per curiositat erudita com si ho eren per divulgació de l'obra o per reclam turístic:

Creemos superflua la depuración anecdótica de una responsabilidad acerca de la parodia de Alicante. Difusas culpas alcanzan a quienes —en ocasiones repetidas, por lo visto— han querido separar la celebración del *Misterio* de su debida ocasión temporal, la de aquel 15 de agosto, en que María sube a los cielos en cuerpo y alma, como ahora se ha separado de su debido lugar, que es Elche y su templo de Santa María. Alcanzan también, más difusamente aún, a quienes sordos a predicaciones doctrinales o torcidos intérpretes de las mismas, obstínanse en considerar el *Misterio* como un «producto artístico», con un valor independiente de su íntimo sentido religioso. Un producto artístico sí se puede y se debe exportar. Y si de tal se tratara con nuestro venerable drama sería tan absurdo pretender que el *Misterio* sólo se representara en Elche, como pretender que *El Danubio Azul* sólo se tocara en Viena. (ASENCIO-CASTAÑO, 2004: 202)

Tanmateix, l'any següent, gràcies a la intervenció del periodista valencià Martí Domínguez Barberà (1908-1984), la mateixa Junta Restauradora en col·laboració amb l'Associació de la Premsa Valenciana, va organitzar un acte d'exaltació del *Misteri* en l'església de Sant Agustí de València. Allí, a més de parlaments i discursos oficials per part de les autoritats i jerarquies, un conjunt de cantors d'Elx va oferir un concert amb fragments del *Misteri* (l'Àngel de la *Mangrana*, el Ternari i

La *Festa* en els anys quaranta del s. xx (APME)

l'*Araceli*), que va ser completat amb altres peces interpretades per la Coral Polifònica Valentina. Malgrat les afirmacions de D'Ors, l'opinió de la mateixa Junta, suposem que pressionada per les circumstàncies, anava canviant al respecte. En demanar permís al pensador català, president de la Junta Nacional, per aprovar l'esmentat acte de València, indicava Alberto Asencio:

Terminada su pequeña intervención —puesto que Vd. quiere que pequeña sea— comenzará D. Martín Domínguez su disertación en la que irá describiendo punto por punto y con toda clase de pormenores, la trama y acción de nuestro *Misterio*. Y aquí viene lo gordo: quieren que dicho relato sea ilustrado con algunos fragmentos de la *Festa*, concretamente el Araceli y el Ternario. Nosotros, salvando, claro está, su mejor opinión, creemos que con ello no se perjudica en nada a la integridad y pureza de nuestra *Festa* y hemos accedido a ello, aunque —como antes digo— siempre contando con que a Vd. no le pareciere mal. Verdaderamente tenemos interés en ayudar a estos amigos de Valencia, porque en nuestra visita a dicha ciudad, hemos podido comprobar que se encuentran por completo entregados a la tarea de

organización del citado acto que quieren resulte una verdadera exaltación de Elche y su *Festa*, sin que les impulse otro fin que el de conseguir para los mismos la máxima difusión y resonancia. (ASENCIO-CASTAÑO, 2004: 235)

De tota manera, els dubtes que aquestes actuacions fora d'Elx encara causaven en els responsables de la *Festa*, feren que no es repetiren fins prou anys després. Així, quan en 1947 es va plantejar fer un acte semblant al de València, en l'Ateneo de Madrid, D'Ors s'hi va negar rotundament:

Tampoco me parece convenir el proyecto de que en otra anterior me hablaba de una exhibición del *Misterio* en Madrid. El resultado del intento en Valencia que tan a regañadientes toleramos, me parece que no es para satisfacer a nadie. Aun prescindiendo de las razones espirituales que abogan por la conveniencia del vínculo entre Teatro y Liturgia en este caso, una empresa de la esbozada necesita de unos esfuerzos de organización (dinero, previsión, sacrificio), que no creo ahora puedan encontrarse... (ASENCIO-CASTAÑO, 2004: 267)

Precisament, la primera eixida de la Capella del *Misteri* al complet no va tenir lloc fins l'any 1964 quan es va desplaçar a Barcelona per a cantar en l'homenatge postum a Eugenio d'Ors, en el x aniversari de la seua mort. Es cantaren fragments del *Misteri* en el funeral que tingué lloc en l'església de Santa Anna de Barcelona, en el Saló del Consell de Cent de l'Ajuntament d'aquesta mateixa ciutat i també davant de la tomba del filòsof, en el cementeri de Vilafranca del Penedès.

La *Festa* fora del seu context

La declaració de l'Assumpció de la Mare de Déu com a dogma de l'Església Catòlica per part del Papa Pius XII l'1 de novembre de 1950, va ser l'excusa perfecta perquè les veus que ja des de l'any 1924 s'alçaven cada vegada amb major força i freqüència, com denunciava D'Ors, per a reclamar representacions de la *Festa* fora del seu mes tradicional, trobaren eco.

La celebració local de l'acte de proclamació dogmàtica sembla que resultà una mica pobra, al dir de Pomares Perlasia: d'una banda es vivia a la ciutat un *impasse* on, per les tensions amb l'Ajuntament, s'havia desfet la Junta Nacional Restauradora del *Misterio de Elche* y de sus Templos, però encara no havien pres possessió els membres del nou Patronat Nacional del *Misterio de Elche*, que,

sota la presidència honorífica del Cap de l'Estat, s'havia aprovat en 1948. D'altra banda, bona part de les autoritats locals havien preferit desplaçar-se a Roma per a participar en directe desde la plaça de Sant Pere de la cerimònia de proclamació presidida per Pius XII. A Elx hagueren de contentar-se a seguir la declaració papal per mitjà d'una retransmissió per radio dins de Santa Maria i organitzar després una processó-manifestació amb la imatge de la Mare de Déu que va recórrer tots els barris de la ciutat.

Però en 1954, que havia estat declarat Any Sant Marià per coincidir amb el primer centenari de la declaració dogmàtica de la Immaculada Concepció de Maria, ja es va donar el gran pas reclamat per molts i temut per altres. Per a finals d'octubre s'organitzà la clausura solemne d'aquest Any Sant a Elx amb una peregrinació a Santa Maria, que el Papa havia alçat a la dignitat de Basílica menor en 1951. Aquesta clausura comptava, com a punt important, amb una representació extraordinària del *Misteri*. La justificació religiosa féu donar el pas decisiu i l'1 de novembre, recordant el dia de la declaració dogmàtica de l'Assumpció, es va escenificar el drama elxà, precedit d'un assaig general que es desenvolupà la vespra.

Els actes, bàsicament religiosos, s'iniciaren el dia 30 d'octubre amb una vigília presidida pel bisbe de la diòcesi Pablo Barrachia, qui a l'endemà va oficiar una missa de campanya multitudinària en el passeig de Francos Rodríguez. Per la vesprada es féu l'esmentat assaig general. I el dia de Totsants tingué lloc la representació extraordinària amb la mateixa estructura que mantin actualment: pel matí, el primer acte del *Misteri* o «Vespra». En acabar, la processó del soterrament de la Mare de Déu pels carrers d'Elx i la missa solemne a la seua entrada. I a la vesprada, el segon acte o «Festa». En aquests primers anys de representacions novembrines, no es representava la coronació de la Mare de Déu que es deixava només per al dia 15 d'agost, però posteriorment també es va incorporar aquest detall culminant de la celebració.

L'«èxit» va ser rotund. Sobre tot per la gran afluència de autoritats i visitants que veren en aquestes representacions tardorenques la manera de contemplar la *Festa* en una època de l'any menys calorosa i, sobretot, allunyada del període oficial de vacances com era agost. Les cròniques constaten la presència aquest primer any dels ministres d'Indústria i de Relacions Exteriors, directors generals d'Ensenyament Universitari, Asuntos Eclesiásticos y Relaciones Culturales, ambaixadors, membres de les Reials Acadèmies, membres de la noblesa, etc.

Ara bé, com també hem dit en més d'una ocasió, amb aquestes representacions, tot i que tingueren un rerafons fortament religiós, s'estava oferint la *Festa* com

PEREGRINACION A LA BASILICA
DE LA ASUNCION
Y REPRESENTACION EXTRAORDINARIA DEL
«MISTERIO DE ELCHE»

Programa de la celebració
de l'Any Sant Marià de 1954
a Elx (APME)

una representació perquè quedava totalment fora del seu cicle tradicional i aïllada d'actes fonamentals que l'expliquen en agost, com és el cas de les seues proves preliminars (de Veus i de l'Àngel), l'inici festiu de la *Nit de l'Albà*, la *Roà* de la nit del 14 d'agost, les Salves de l'octava de l'Assumpció, etc.

En un principi, aquestes representacions extraordinàries s'idearen per a fer-se esporàdicament, cada cinc anys, els que acabaren en 0 ó en 5. De fet, la següent edició no tingué lloc fins l'any 1960, que va ser preparada amb solemnitat pel Patronat del *Misteri*: per tal com les diverses invitacions al Cap de l'Estat perquè assistira al *Misteri*, fins i tot proposant-li que es representaria quan ell vinguera, fora la data que fora, no havien tingut èxit, en aquesta ocasió es va decidir convidar a la seua dona, Carmen Polo, que estigué a Elx i va contemplar la *Festa*.

En aquests mateixos anys (1953-1961), s'estava culminant un nou procés de revisió de la *Festa*, tant en la seua part musical, amb la segona intervenció d'Òscar Esplà, com en l'escènica. En aquests anys, Esplà va incorporar els seus preludis i indicatius tonals d'orgue que suplien l'intervenció del mestre de capella per a donar el to musical als cantors. També es regularen els moviments escènics del seguici de la Maria i aquest prengué un paper més destacat, al temps que es recuperaven els seus cants, de manera que les Maries deixaren de ser «Mudes».

Per a donar major preponderància a la part musical es canviaren d'ordre dues escenes de l'obra. D'una banda, la de la mort de la Maria, de manera que es va postposar la baixada de l'*Araceli* al final del cant «Oh, cos sant» per part dels apòstols i no de manera simultània, com es feia tradicionalment per a distraure l'atenció del públic en el canvi del xiquet que interpretava el paper de la Verge per la imatge de la Mare de Déu. I, d'altra, l'aparició de la *Coronació*, que es va retardar al terme del cant de sant Tomàs i no en el moment del canvi de l'Àngel Major de l'*Araceli* per la imatge de la Mare de Déu dins de la sepultura del cadafal, com tenia lloc fins aquest moment.

Aquesta revisió escènica estigué acompanyada de la renovació d'alguns elements de l'obra. En 1953 la Dirección General de Bellas Artes va donar una arpa nova per a ser utilitzada en l'*Araceli* ja que l'existent estava molt envellida; tanmateix el nou instrument resultava massa gran —i a més, duia pedals— i hagué de tallar-se per a poder ser adaptat a l'aparell aeri. Finalment, en els anys seixanta el Patronat hagué de comprar una nova arpa mes adient a les representacions, segons les instruccions del mestre Esplà.

En 1959, la Real Fábrica de Tapices de Madrid, per mediació del pintor i acadèmic i membre del Patronat Nacional Manuel Benedito Vives (1875-1963), va confeccionar una gran catifa per al cadafal i l'andador del *Misteri*. L'any següent es van canviar les estacions que representen l'hort de Getsemaní, el Calvari i el Sant Sepulcre en fer l'escultor alacantí Josep Gutiérrez Carbonell unes al·legories tallades en fusta. També es va canviar la capa pluvial de sant Pere, segons un disseny paleocristià realitzat per l'Escuela de Arte Sacro de Lleó, així com la creu alçada utilitzada en l'escena del soterrament, que va ser donada per Frederic Marès i procedia de la seua col·lecció d'antiguitats.

En el mateix any 1961 es va renovar el vestuari d'apòstols i jueus segons el disseny efectuat pel catedràtic d'Art Sumptuari de Madrid, Manuel Comba (1902-1987) i confeccionat per la Casa Peris, especialitzada en sastreria dramàtica. Aquesta renovació que, segons les directrius del moment estava fortament influenciada

Esbós de M. Comba per al vestuari de la *Festa* (1961) (APME)

pel cinema, va seguir un to fortament historicista que va significar un trencament amb la tradició local, tant pel que feia a la forma i composició de les vestidures, com als colors utilitzats. De fet, com informava la premsa local, ni Comba, ni Peris, ni Puyol, que va renovar barbes i perruques, no havien vist mai la *Festa*. La influència cinematogràfica ha estat confirmada per Andrés Peláez, director del Museo Nacional del Teatro, en comprovar posteriorment que els figurins aportats per Comba per al vestuari elxà, i que en realitat va dibuixar el dissenyador Eduardo Torre de la Fuente, procedien de la pel·lícula *El beso de Judas*, dirigida per Rafael Gil en 1954.

L'esmentat trencament de la tradició pel que fa al vestuari del *Misteri* és encara més evident en la renovació que es va fer en 1994 de mans de Carmina González, especialista en vestuari de Televisió Espanyola. La mateixa línia historicista, ara més remarcada i aplicada a la totalitat dels personatges, lluny de recuperar allò que s'havia perdut, ha assenyalat més la separació amb la tradició local i amb la tradició valenciana que encara podem veure en vestuaris bíblics com els de la processó del *Corpus Christi* de València o el de les festes del Sexenni de Morella.

A l'octubre-novembre de 1965 es va decidir celebrar a la ciutat el suposat VII Centenari del naixement del *Misteri*, prenent com a data d'origen la de la conquesta de la ciutat per part de Jaume I, en 1265. En aquesta ocasió, el Ministerio de Información y Turismo es va volcar amb la celebració i les representacions del *Misteri* estigueren arropades amb un seguit d'actes cívics i culturals: conferències, concerts, un concurs nacional de pintura i, fins i tot, una exposició d'art ibèric on el bust de la Dama d'Elx, traslladat expresament per a l'ocasió des del Museu del Prado de Madrid, va poder ser contemplat pels il·licitans en el pavelló-museu del Parc Municipal.

Les bones relacions amb el ministre Fraga Iribarne, que estigué a Elx per a presidir els actes, vingueren a donar a la difusió del *Misteri* un nou concepte que fins ara només s'havia insinuat: el del seu atractiu turístic, com ja manifestava la declaració republicana de Monument Nacional. Els esforços del règim franquista per convertir el país en un destí turístic internacional i fer d'aquesta indústria una font d'ingresos regular i important per l'economia nacional, xocaven amb la mentalitat local, que veia aquesta activitat poc digna en comparació amb la producció agrícola i industrial, base de la riquesa il·licitana. En aquest sentit s'expressava Luis Chorro en la revista *Festa d'Elig* de l'any 1956:

Ya sé que Elche es pueblo que no ha pensado, ni piensa, en vivir del turismo, porque con su industria y su campo, impulsados por su amor inagotable al trabajo, ocupa un lugar preeminente en el mapa económico español, pero si además consigue ofrecer a sus visitantes lo que antes expongo [*fonamentalment, informació*] —y que está en el ánimo de todos los ilicianos— servirá también a su economía y sobre todo, será fiel a su hidalguía de espíritu al obsequiar a los turistas con la cortesía de la comunidad. (CHORRO, 1956: s.p.)

Tanmateix, les necessitats d'obertura cap a l'exterior i d'oferir atractius culturals i festius, feren que en aquests anys es buscaren, es crearen o es recuperaren manifestacions exportables o que s'intentara modificar en aquest sentit manifestacions ja existents. De fet, una de les polèmiques de l'època a la ciutat va ser l'intenció de l'esmentat ministeri d'incloure fragments del *Misteri* en els anomenats Festivals de España, mostres que els il·licitans podien veure cada any en l'escenari del Parc Municipal durant les festes d'agost, on comprovaven que no tenien res a veure amb la seua *Festa*. Recordem que precisament aquests anys es posaren en marxa representacions com l'anomenat Misterio de San Guillén y Santa Felicia d'Obanos (Navarra), de temàtica jacobea, que va iniciar el sacerdot Santos Berquistain, assessor religiós de l'esmentat Ministerio de Información y Turismo, i que ha estat novament recuperat fa uns pocs anys.

Aquest Ministeri passà a subvencionar algunes despeses del Patronat del *Misteri*, com elements d'il·luminació o una arpa nova per a l'*Araceli*. I d'ell vingueren els primers reconeixements oficials, quasi quaranta anys després de la declaració de Monument Nacional. El 25 de gener de 1965 el *Misteri d'Elx* rebia el títol honorífic de «Fiesta de Interés Turístico», juntament amb les Setmanes Santes de Málaga i de Zamora, les Festes Lustrals de la Baixada de la Mare de Déu de Santa Cruz de la Palma (Tenerife), la Festa de Nostra Senyora de l'Assumpció de La Alberca (Salamanca), les Falles de València, les Festes de Sant Fermí de Pamplona, la Romeria del Rocío de Almonte (Huelva), el Davallament Internacional del riu Sella en Ribadesella (Asturias), la Festa del Pilar de Saragoça, el *Corpus Christi* de Toledo i les Festes de la Verema de Jerez de la Frontera (Cádiz).

Tres anys després, l'esmentat Ministeri atorgava al *Misteri* la Placa de Plata al Mèrit Turístic. I en classificar les festes en les categories de Festa d'Interés Turístic Nacional i Internacional, el *Misteri* va ser inclòs en l'apartat d'Internacional juntament amb els Moros i Cristians d'Alcoi, el Carnaval de Cadis, la Setmana Santa i la Setmana de Música Religiosa de Conca, les Festes de la Verema i la Fira del

Cavall de Jérez de la Frontera (Cádiz), la Romería del Rocío d'Almonte (Huelva), la Setmana Santa de Málaga, les Festes de Sant Fermí de Pamplona, el Davallament Internacional del riu Sella en Arriednas-Ribadesella (Oviedo), el Carnaval de Santa Cruz de Tenerife, la Setmana Santa i la Fira d'Abril de Sevilla, el *Corpus Christi* de Toledo, les Falles de València i la Setmana Santa de Valladolid. Aquesta visió turística va culminar al rebre en l'any 1982 la Placa d'Or al Mèrit Turístic del aleshores Ministeri de Transportes, Turismo y Comunicaciones.

En l'any 1970 es va produir un fet insòlit en la història de la *Festa*. Per primera i única vegada va ser representada en l'hivern, concretament el 27 i el 29 de desembre, dins de les festes locals dedicades a commemorar la Vinguda de la Mare de Déu a Elx. El motiu va ser que aquest any, segons la tradició llegendària local, es complien sis-cents anys des de que el guaita Francesc Cantó va trobar la imatge de la patrona d'Elx a la platja del Tamarit, juntament amb la consuetud de l'obra, el 29 de desembre de 1370. Es commemorava, per tant, el suposat VI Centenari del seu origen. Un centenari clarament contradictori amb el celebrat cinc anys abans.

L'actuació va representar finalment una barreja de les dues festivitats: el dia 27, assaig general de la *Festa*; el 28, de matinada, la representació cívica de la trobada de la Mare de Déu en la mateixa platja del Tamarit, com s'havia fet en 1940 per a dur la nova imatge de la patrona; per la vesprada, la escenificació cívico-religiosa habitual pels carrers d'Elx amb els heralds, l'Ajuntament antic i Cantó a cavall, que en aquesta ocasió va comptar amb un «Cantó d'Honor», el rejoneador Álvaro Domecq; el dia 29, pel matí, la processó de la Vinguda —que sempre s'havia celebrat de vesprada— i, a les quatre, representació completa del *Misteri*. A l'acabar aquest, sobre el mateix cadafal i en presència dels cantors, coronació canònica de la imatge de la Mare de Déu de mans del bisbe d'Oriola.

És evident que en aquesta ocasió es va fer una gran concessió a la pròpia comunitat il·licitana, als seus sentiments comunitaris i de religiositat popular. Concessió que va representar el trencament de l'ordre habitual de les dues festivitats, tant de la *Festa*, com de la Vinguda de la Verge. De fet, l'inusual època de l'any en la qual es va escenificar la *Festa* feu que els cantors hagueren de dur calcetins als peus i que als carrers que conduïen de l'ermita de Sant Sebastià a Santa Maria s'hagueren d'instalar algunes estufes per a evitar que la diferència de temperatura afectara la seua salut i la seua veu. També als terrats de Santa Maria s'instal·là un passadís metàl·lic per a protegir als cantors «celestials».

Portada de la guía
per a l'espectador
de la *Festa*
redactada per
Antonio Antón
Asencio (1960)

Com hem dit, a partir de 1972 es van iniciar els assaigs generals nocturns, cosa que va fer necessària una il·luminació especial a Santa Maria. És cert que ja des de l'any 1924 es van introduir en les representacions, accentuant el seu caracter teatral, alguns focus per a il·luminar el cadafal o bé un altre que, situat en interior del fossat d'aquest taulat, servira per a augmentar els efectes daurats de l'oripell dels aparells aeris en les seues intervencions. Però, a partir de la institucionalització dels assaigs nocturns, es va forçar la incorporació d'un element extrany a l'obra: una il·luminació que mai no havia tingut perquè sempre havia comptat

només amb la llum natural que entrava per les portes obertes del temple i la dels dotze ciris situats al cadafal.

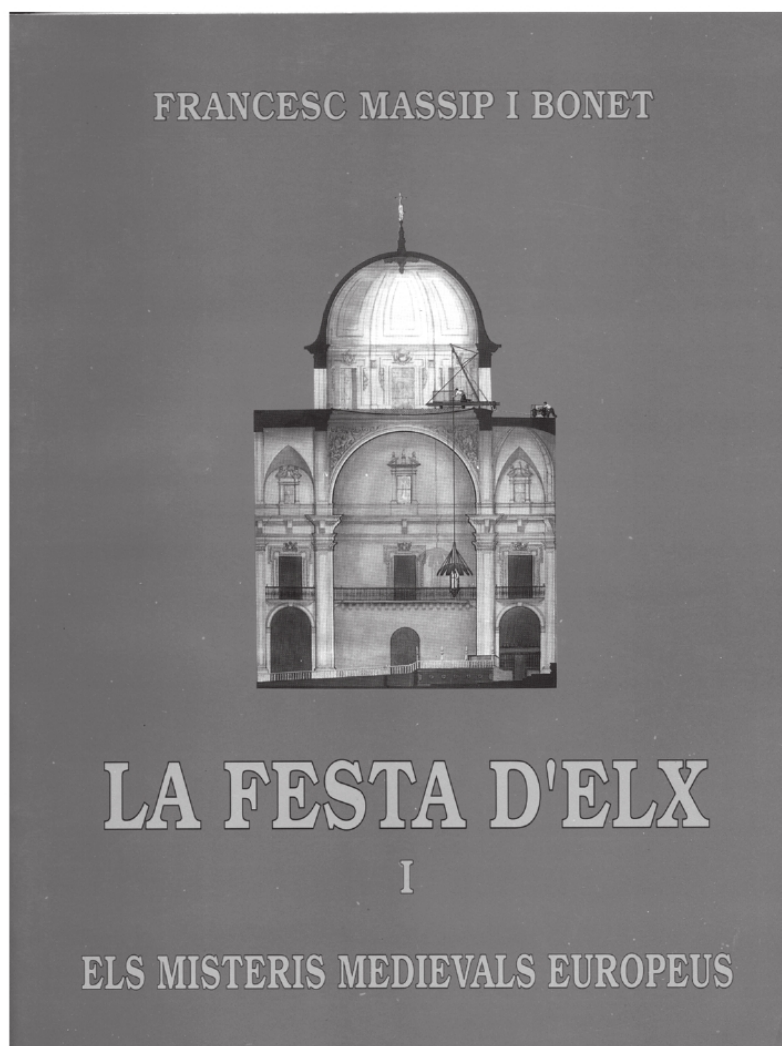
És cert que fins ara s'ha intentat, amb major o menor encert, que les llums no siguen protagonistes de la representació i donen clarament la idea aproximada d'una celebració efectuada dins d'una església. Però també és cert que les presions en aquest sentit s'han fet notar per mitjà de projectes escènics i fins i tot, en alguna ocasió, amb la participació directa de tècnics del Ministerio de Información y Turismo que reforçaren la il·luminació de Santa Maria amb focus que encenien, apagaven i dirigien per a resaltar els personatges i els canvis escènics, tot i que el resultat no va agradar als il·licitans.

Al final de la dècada dels anys seixanta, l'expansió social de la ciutat féu que també les seues festes d'agost es veren afectades. Buscant una participació que abastira tots els racons d'una ciutat cada vegada més gran, s'idearen les comissions de festes que en els diferents barris i en les partides rurals més populosos organitzaven barraques on desenvolupar balls i altres activitats lúdiques per a grans i petits. I copiant l'esquema una i altra vegada repetit en moltes ciutats, s'elegien unes regines i dames d'honor que representaven als seus veïns en les desfilades i ofrenes que s'imbricaren dins dels actes festius dels dies 14 i 15 d'agost: una ofrena de flors a la Mare de Déu en acabar la «Vespra» i la participació dels festers en la processó del dia de l'Assumpció.

Els nous vents aportats per la transició democràtica vingueren a obrir noves vies d'estudi i divulgació de la *Festa*. Entre desembre de 1977 i agost de 1978 la periodista anglesa Gudie Lawaetz, van realitzar a Elx un documental, dirigit per Michel Dodds i finançat per la Fundació Ford d'Estats Units, que tingué una gran repercusió a l'hora de la difusió nacional i internacional del drama elxà. A la ciutat, a més d'una estrena oficial, es va projectar nombroses ocasions en col·legis i instituts i diferents institucions locals, provincials i regionals organitzaren xarrades divulgatives sobre l'obra assumpcionista. Fins i tot Televisión Española, davant de la pressió política iniciada en la ciutat, acabà per retransmetre aquest documental en agost de 1980. Es parlava molt i bé del *Misteri d'Elx*.

Al mateix temps, l'any 1979 ha quedat assenyalat com el d'inici d'una destacada etapa bibliogràfica dins dels estudis sobre el *Misteri*, com ja va apuntar Josep Maria Asencio. Aquest any es publicaren diversos treballs d'investigació que marcarien l'inici d'una llarga sèrie d'estudis. I a partir d'aquest punt aparegueren nombrosos llibres i articles de caràcter especialitzat i la *Festa* va començar a tenir una presència destacada i contínua en Congressos i Seminaris nacionals i interna-

cionals de llengua, música, història, teatre, etc. Al mateix temps, els investigadors Francesc Massip i Luis Quirante iniciaven les seues respectives tesis doctorals per a estudiar aspectes escènics de l'obra, que publicaren sota els títols de *La Festa d'Elx i els misteris medievals europeus* (1991) i *Teatro asuncionista valenciano de los siglos xv i xvi* (1987), respectivament. Projectes com l'exposició *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, organitzada per la Generalitat Valenciana (1986), la renovació de la revista local *Festa d'Elx*, el Seminari d'estudis del Festival Medieval de Teatre i Música d'Elx, iniciat en 1990 i, fins i tot, un Col·loqui Internacional de la Societat per a l'Estudi del Teatre Medieval, celebrat a Elx a l'agost del 2004, han servit per a que nombrosos aspectes del *Misteri* foren estudiats. Finalment, en l'any 2006 la Universitat Miguel Hernández d'Elx, en col·laboració amb el Patronat del *Misteri*,

Portada del llibre
*La Festa d'Elx i els
misteris medievals
europeus* de Francesc
Massip (1991) (APME)

posava en marxa una Càtedra *Misteri d'Elx* per a impulsar aquests estudis d'una manera continuada.

Potser atret per aquesta divulgació dels valors populars i tradicionals de la *Festa* en sectors cultes i de vegades relacionats amb el món escènic, el director del Festival Mundial de Teatre de Nancy (França) va sol·licitar la representació íntegra de la *Festa* en aquest Festival en l'any 1979. Havien passat cinquanta anys des de la polèmica petició del 1929, però el resultat va ser molt semblant: la societat il·licitana es va dividir en opinions enconstrades. D'una part, aquells que deien que el *Misteri* només deu veure's a l'església de Santa Maria d'Elx. Aquest sector concedia la possibilitat d'oferir uns fragments de l'obra, però mai el drama complet. D'una de les cartes al director publicades a la premsa local en mig de la polèmica són les següents paraules:

La verdad es que nunca hemos visto ni oído decir cómo un pueblo haya trasladado sus tradiciones más importantes y profundas a otros pueblos para que éstos las admirasen. Sino que más bien quienes desean conocer dichas tradiciones han de desplazarse hasta el pueblo en cuestión para admirarlas en su propia salsa. Sacarlas de su entorno es como matarlas un poco. Y esto sucede con el *Misterio*. (ILICITANA, 1979)

Es tornaven a repetir els arguments de l'any 29 en el sentit que la Capella de la *Festa* no estava preparada per a cantar fora d'Elx: «no estamos en condiciones para dejar el pabellón lo alto que el *Misterio* y Elche se merecen, para esto es mejor quedarnos en casa». (PÉREZ, 1979) Els mateixos membres de la Capella es trobaven dividits davant del possible viatge i es feia referència al rescripte pontifici d'Urbà VIIIè (1632) en el sentit que aquest només autoritzava la celebració de la *Festa* a l'església de Santa Maria d'Elx, però no en qualsevol altre temple. Fins i tot, un grup d'il·licitans va cursar telegrams al Vaticà i al Ministeri de Cultura demanant un aclariment al respecte i manifestant la seua postura contrària a l'eixida.

D'altra banda, un altre sector important del poble veia en aquesta invitació una oportunitat única de promocionar la *Festa* en un Festival on estarien presents especialistes en teatre i música: «en Nancy se darán cita todos cuantos puedan hacer y mucho por difundir el *Misterio*». A més, consideraven que es donaven totes les circumstàncies humanes, econòmiques i tècniques perquè el *Misteri* es representara amb total dignitat. Si les obres d'art més importants del món podien viatjar

i anar d'un museu a un altre o a diferents exposicions sense cap problema, perquè no podia fer-ho la *Festa*?

Finalment, tot i que en principi s'havia intentat que la decisió definitiva la prenguera el Ministeri de Cultura, aquest va indicar que respectaria l'opinió de la Junta Local Gestora. I aquesta, fortament pressionada, fins i tot per manifestants que cridaven a la porta de l'ermita de San Sebastià on es reunia, «La Mare de Déu d'Elx no vol ser francesa», al·ludint al fet de que la pròpia imatge de la Mare de Déu havia de ser traslladada a Nancy per a la representació, va declinar la invitació. El mateix alcalde de la ciutat, que havia pres possessió del càrrec uns mesos abans, després de les primeres eleccions democràtiques, no volgue desfer l'empat sorgit entre els membres de la Junta en vista de la divisió existent a la ciutat.

Potser els arguments es presentaren de manera massa viscerals i no saberen explicar-se correctament. Però allò que s'estava posant en qüestió era, precisament, un pas important per a convertir la celebració en un espectacle «exportable». Una vegada creat aquest precedent, res no haguera impedit escenificar el *Misteri* en qualsevol altre lloc i per qualsevol altre motiu tant o més justificable. Una part significativa dels il·licitans intuïa que allò era massa gros com per a deixar-ho fer. I la veritat és que a partir d'aquest moment ja no s'ha tornat a plantejar seriosament una representació del *Misteri* fora de Santa Maria. Potser haurà d'esperar-se altres cinquanta anys per a tornar a intentar-ho.

Tanmateix, per al sector que promovia l'eixida, la negativa només servia perquè guanyara,

un chauvinismo mal entendido, fruto de la distorsión de los hechos y pierde el *Misteri* la gran oportunidad de difusión de toda su historia, puesto que, además de los gastos de traslado de la representación de nueve millones y medio de pesetas, aportado por los organizadores del Festival Mundial de Teatro y el propio Ministerio de Cultura español, interesado en no perder esta oportunidad de difusión a escala mundial, ya que más de 500 críticos y periodistas de todos los países tenían prevista su asistencia a esta edición del Festival dedicado particularmente al teatro religioso, con las posibilidades de difusión de un mensaje espiritual, cultural y musical illicitanos a medio mundo. El *Misteri* queda limitado de esta forma a las posibilidades de la basílica de Santa María, que cuesta llenar en cada representación. (MISTERI, 1979)

Concert escenificat de la *Festa* celebrat a la catedral de València el 9-x-1986 (Col·l. de l'autor)

Precisament, per a evitar aquestes tenses situacions, el Patronat va idear un acte que permetera eixir fora d'Elx sense problemes, allò que s'ha anomenat «concerts escenificats». És a dir, una selecció dels cants de la *Festa*, interpretats preferiblement en l'interior d'una església, i amb els cantors vestits i caracteritzats amb les vestimentes i elements elxans, però sense cap escenari ni tramoia i només amb una mínima gestualitat que es veu reforçada, ara sí, amb una il·luminació teatral destinada a evidenciar les transicions entre les diferents escenes.

La primera experiència en aquest sentit va tenir lloc en la catedral de Toledo el 2 d'octubre de 1975, amb ocasió del I Congrés Internacional d'Estudis Mosàrabs. Tot i que a Elx es va explicar que la intervenció consistiria en un recital amb els principals moments de l'obra, davant d'un ampli reportatge publicat en la premsa toledana on s'indicava la representació del *Misteri d'Elx*, la Junta Local Gestora hagué d'aclarir immediatament que «El *Misterio de Elche* no se representará fuera de esta ciudad»:

Quizá la noticia de esta intervención se ha tergiversado involuntariamente y ha surgido la de que el *Misterio de Elche* va a representarse en Toledo. No

hay tal: la *Festa* no puede tener más escenario que la basílica ilicitana de Santa María, único templo del orbe católico, en cuyo interior puede montarse una representación teatral, autorizado a tal efecto por la bula pontificia que Urbano VIII suscribió el año 1632. (PASTOR, 1975)

En aquesta primera ocasió es va improvisar la posada en escena, però ja en 1978 l'arquitecte i membre de la Junta Local Gestora, Tomás Martínez Blasco, va dissenyar un esquema que, amb poques variacions oferides per les possibilitats de l'edifici on ha de tenir lloc el concert, s'ha mantigut fins ara mateix. Amb una disposició merament estàtica, consta de catorze moments titulats Plany de Maria, Núvol o *Mangrana*, Sant Joan, Sant Pere, Ternari, Dormició, Invitació a les Maries, Sant Pere i Sant Joan, Sepeli, Jueus, Conversió i bateig, Assumpció, Sant Tomàs i Coronació.

Unes tarimes de fusta alçades en el centre del presbiteri del temple serveixen per a destacar als cantors solistes o per a donar idea d'altura en les intervencions dels personatges celestials. I una petita imatge de la Mare de Déu jacent, amagada sota un vel a l'inici de l'acte i descoberta en el moment en que desapareix el xiquet que fa de Maria, centra l'acció dramàtica. Finalment, el joc de les llums serveix per a donar idea dels canvis d'escena. L'esmentat Martínez Blasco explicava amb les següents paraules la concepció de l'acte:

Resulta problema difícil, a poco que se piense, montar un concierto sobre ópera dramática. Hay personajes que cantan y no vuelven a aparecer en escena y no sería apropiado tenerles desde el principio al fin formando parte del coro. Por eso el espectáculo del *Misterio* con toda su carga emotiva y su acción desgarrada no podía montarse de otro modo que siguiendo estas pautas: Primero, potenciar la autoridad de las voces; segundo, buscar el modo de seguir el hilo argumental apoyándonos en un programa clave; y tercero, dejar que las luces realcen el dramático efecto que la ausencia de movimientos supone. De este modo es como se puede evitar caer en una minirepresentación de la *Festa*. (APME, Sig. F/11-12)

Aquest concert s'ha repetit fins ara en disset ocasions: tres vegades en la Basílica de Santa María d'Elx, una el 20 d'abril de 1978, amb motiu de la clausura de la VI Semana Mediterránea de la Música, una altra l'1 d'octubre de 1982, amb ocasió de la XXXIX Reunión de Centros de Estudios Locales, i la tercera el 7 de novem-

bre de 1985 per a la V Reunión Nacional de Cirugía. A partir d'aquest moment, el Patronat va considerar que resultava una incongruència fer aquest tipus de concert a Elx, únic lloc on es celebra el *Misteri* íntegrament i, per tant, ja només s'han oferit fora de la ciutat: el 12 d'octubre de 1986, a la catedral de València amb ocasió de la inauguració de l'exposició *Món i Misteri de la Festa d'Elx*; el 12 de febrer del 1987, a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, en inaugurar l'esmentada exposició a la ciutat comtal; el 15 de novembre de 1987, a l'església de Nostra Senyora de l'Assumpció de Lliria (València) en la clausura de la Setmana Teològica Internacional; el 25 i 26 de juliol de 1991, en l'església del monestir de San Lorenzo de El Escorial, en la presentació dels Cursos d'Estiu de la Universitat Complutense; el 10 d'octubre de 1992, en l'església del Salvador de Sevilla, pel Dia de la Comunitat Valenciana en l'Exposició Universal; el 28 de març de 1994, en l'església de San Pablo de Conca, en la XXXIII Semana de Música Religiosa; el 2 de juliol de 1998, en el Corral de Comedias de Almagro, en l'inici del XXI Festival Internacional de Teatro Clásico; el 19 de juliol de 1998, en el monestir de Santa Maria de la Valldigna (València), en els actes de celebració de set-cents aniversari de la fundació del monestir; el 5 de febrer de 1999, en l'església de la Compañía de Jesús de València, dins d'un Cicle de Música Sacra; el 12 d'abril de 1999, en la seu de la UNESCO a París, dins dels actes organitzats per a presentar la candidatura del *Misteri* i dels horts de palmeres d'Elx per a ser declarats Patrimoni de la Humanitat; el 24 i 25 de setembre del 2004, en l'església San Martín Pinario de Santiago de Compostela, dins de l'Any Sant Jubilar; i el 8 de desembre de 2006 en la catedral de Palma de Mallorca, amb ocasió del set-cents cinquanta aniversari de la col·locació de la seua primera pedra i el cinquantenari de la Casa de València a Palma.

Tot i que el Patronat explica sempre als organitzadors d'aquests actes, i així es diu al principi del concert, que allò que es veu només és una part del *Misteri*, resulta inevitable que els mitjans de comunicació propaguen titulars com «El *Misteri* de Elche, joya escénica ilicitana, será representada en Toledo» o «Se representará el *Misterio*» a Conca, a Palma de Mallorca o, en general, en qualsevol ciutat on s'anuncia el concert, cosa que resulta incerta. Es dona, per tant, una idea equívoca d'allò que es presencia i, de fet, una gran majoria dels espectadors queden convençuts que han vit el *Misteri*.

Tampoc no s'han escoltat els suggeriments que Francesc Massip oferia des de la revista *Festa d'Elx* en el sentit d'utilitzar aquests concerts escenificats «com a laboratori experimental de tot un seguit d'innovacions» que podrien introdu-

Exposició *Món i Misteri de la Festa d'Elx* organitzada a la Llotja medieval de València en l'any 1986 (Col·l. de l'autor).

ir-se per tal de repristinar alguns dels aspectes de la *Festa*. (MASSIP, 1991b: 213) Aspectes que, naturalment, haurien d'estar convenientment documentats i debats entre els experts. Es refereix, per exemple, a elements escènics perduts, com el vestuari tradicional, les diademes dels apòstols, els símbols que aquests duïen en les mans, etc. La seua proposta radica a fer un concert escenificat de disposició horitzontal el més semblant possible a una representació medieval.

En els últims temps, s'ha anat una mica més lluny en aquests concerts que, com hem dit, s'han convertit en la part «exportable» del *Misteri*. L'any 2004, a la invitació de participació en l'Any Sant Jacobeu es va respondre, com hem vist, amb dos concerts escenificats en l'església de Sant Martín Pinario. Però a més, i, això és la novetat, amb una peregrinació pels carrers cèntrics de Santiago de

Compostela per acabar a la plaça de l'Obradoiro, amb la participació de la imatge de la Mare de Déu d'Elx i els personatges del *Misteri* com si d'una processó del 15 d'agost es tractara. A la catedral, el bisbe d'Oriola-Alacant va fer la presentació a l'apòstol i es va celebrar una missa de pelegrins. El context religiós havia sigut una altra vegada l'excusa per a afegir un element nou, la processó, a l'exportació del *Misteri*. S'estava ja prop del límit.

Límit que ja pràcticament s'ha creuat en l'actuació efectuada el 8 de desembre del 2006 en la catedral de Palma de Mallorca en oferir un concert «més que escenificat», com es va indicar a la premsa local. És a dir, un concert on les entrades dels cantors i la seua gestualitat (admiracions, genuflexions, abraços, etc.) era la mateixa que la duta a terme en Santa Maria. Només s'ha deixat de representar per impediment tècnic —que no conceptual— les baixades dels aparells aèris i, per negativa dels propis cantors, que no veien totes aquestes innovacions massa clares, la lluita de la *Judiada*. Però sí la processó del soterrament que ara, amb una invenció totalment nova i que no es pot comparar a la que té lloc a Elx, va passar per les naus laterals del temple mallorquí amb tot el seu cerimonial (creu alçada, cantors, camilla amb la Mare de Déu morta, encenser, pal·lis, etc.) Una nova passa en la presentació del *Misteri* com espectacle, recolzat ara també per les noves tecnologies: microfòns que distribuïen la veu dels cantors per la impressionant seu mallorquina, pantalles de plasma repartits pel temple que oferien imatges de la representació elxana per a que els espectadors pogueren tenir una idea ben clara d'allò que estaven veient, etc.

També en el mateix any 1979, propiciat pel nou Ajuntament democràtic, es va produir a la ciutat un canvi que no s'ha estudiat encara amb deteniment, però que resulta de gran transcendència: ens referim al trencament del cicle festiu tradicional d'agost. En aquest any s'incorporaren les festes de Moros i Cristians, organitzades segons l'esquema habitual en moltes poblacions de la província. I també la festa anomenada Pobladores de Elche amb comparses fetes per representants de les antigues civilitzacions que tingueren el seu espai vital en L'Alcúdia (ibers, grecs, romans, fenicis, etc.). Tenen aquests un esquema identificable de lluny amb el dels Moros i Cristians, encara que també aporten creacions pròpies, com un seguit de representacions històric-festives, que en definitiva es allò que ha quedat d'aquesta festa amb el pas del temps.

Aqueix any pràcticament es va dedicar una setmana a cada una d'aquestes festes i una tercera a les barriades i a la *Festa*. Naturalment, el resultat va ser caòtic. Cap poble no pot suportar tres setmanes seguides de festa i a partir d'aquest

moment s'anaren concentrant totes les celebracions al voltant de la *Festa*, amb un creuament inevitable d'actes mentre els nous protagonistes intentaven consolidar el seu espai i el seu temps de celebració. La barreja d'actes ha estat inevitable, cosa que per exemple feia preguntar als congressistes del XI Col·loqui Internacional del Teatre Médiéval, celebrat a Elx, com hem vist, en l'agost del 2004, quina relació tenia el *Misteri* amb els Moros i Cristians.

La veritat és que el cicle tradicional s'ha vist clarament alterat. Ara ja no s'inicien les festes el 13 d'agost i es perllonguen fins el 22, en acabar l'octava de l'Assumpció, sinò que el pregó de festes sol llegir-se al voltant del dia 6 i la clausura final es produeix el mateix dia 15. Fins i tot s'ha eliminat del programa oficial de festes tota referència a les Salves de la Mare de Déu. Oficialment, ja no ens trobem davant de la celebració religiosa de l'Assumpció, sinò davant d'una festivitat cívica amb un esquema nou i independent.

També s'ha donat el cas curiós en aquests últims anys de voler reconèixer els valors tradicionals del *Misteri* per mitjà de condecoracions i premis oficials. Nombro-

La Roà del 14 d'agost, davant de l'ofrena de flors a la Mare de Déu instaurada en les últimes dècades
(Foto: Andreu Castillejos. APME)

ses entitats han homenatjat el *Misteri* i els seus homes. Però si ens atenem als reconeixements de tipus oficial, podem dir que en l'any 1980 la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos de València li va otorgar la seua Medalla d'Or. En 1989 va ser el Ministerio de Educación y Ciencia el que «en atención a los méritos y circunstancias que concurren en la Capila del *Misterio de Elche*», li va concedir la Corbata de l'Ordre Civil d'Alfonso X El Sabio. I en 1990, el Ministerio de Asuntos Exteriores li atorgava la Corbata de l'Ordre d'Isabel la Catòlica. Aquest mateix any, la Generalitat Valenciana li concedia la seua Alta Distinció amb motiu de les celebracions oficials del 9 d'Octubre. Igual que tres anys abans, en 1987, la Generalitat de Catalunya li havia fet entrega de la Creu de Sant Jordi al·legant haver «conservat fins avui un monument artístic, d'origen culte, arrelat i integrat en un poble que li dóna vida. És l'únic drama litúrgic representat ininterrompudament des de l'Edat Mitjana i que sap harmonitzar el cant gregorià amb les polifonies renaixentistes, tot mantenint la nostra llengua dignament i solemnement, al llarg de greus vicissituds històriques». L'Ajuntament d'Elx, reconeixent la importància de la *Festa* com a signe d'identitat de la comunitat il·licitana, li va fer entrega de la Medalla d'Or del Bimil·lenari de la Ciutat en 1997 i el Consell Valencià de Cultura també li ha concedit la seua Medalla d'Or en el 2001. Finalment, en 2005 el President de la Junta Local Gestora del Patronat del *Misteri* va ser nomenat Cavaller de l'Ordre Pontifici de Sant Silvestre.

Publicació que acompanya l'Alta Distinció de la Generalitat Valenciana atorgada a la *Festa* el 9-x-1999 (APME)

Patrimoni de la Humanitat

En l'última dècada del segle xx, davant de la crisi econòmica patida per la indústria sabatera, motor econòmic de la ciutat des dels anys cinquanta i hereva directa de l'esperdenyera, iniciada en l'últim terç del xix, les forces polítiques i econòmiques locals posaren en marxa diferents moviments de planificació i estratègia a curt i llarg termini. Era un intent de trobar alternatives per a substituir i diversificar l'esmentat motor, pràcticament únic fins aquest moment, que permetera el sosteniment social i econòmic de la població.

El sector de la construcció, amb un desenvolupament desmesurat, va ser una de les respostes. La ciutat ha ampliat els seus barris al voltant de nous nuclis d'atenció, com la Universitat Miguel Hernández creada el 1997 o els antics caserius de les partides rurals més habitades (La Foia, la Baia, Perleta, la Vallverda, els Bassars, etc.)

També es va posar l'ull en un sector terciari pràcticament inexistent a Elx en voler aprofitar el caràcter clarament turístic que havia assolit una part de la província d'Alacant en la segona meitat del nou-cents. Ara bé, donat que l'Elx històric i monumental havia estat pràcticament arrasat en els moviments especulatius dels anys seixanta i setanta, la ciutat es va girar cap a aquell patrimoni que encara podia servir d'atractiu per al turisme. D'una banda, uns paratges que fins el moment no s'havien explotat excessivament, com el paratge natural del Fondo, el Clot de Galvany o les platges del terme que es mantenien verges en una gran part.

Però, sobretot, s'ha intentat fer publicitat de la ciutat i unir el seu nom als tres elements més significatius per als il·licitans, als tres símbols que identifiquen Elx i els seus habitants de cara a l'exterior: els horts de palmeres, la Dama i la *Festa*. Els mateixos signes que des dels anys seixanta havien servit de reclam turístic en les tímides obertures del franquisme que hem comentat. No debades a l'entrada de la ciutat per carretera es col·locaren uns cartells on es llegia: «Elche, ciudad del *Misterio*, la Dama y las Palmeras». Tanmateix, cada una d'aquestes realitats presentava una problemàtica ben diferent.

Només els horts d'Elx, amb la concentració de palmeres més important d'Europa, es poden veure tot l'any i poden servir de reclam per a un turisme continuat i preocupat, sobretot, pel medi ambient i el paisatge rural. Uns horts de palmeres que s'havien vist amenaçats des de principis del segle xx perquè impedièren el creixement urbà d'Elx fins que la construcció del pont Nou va permetre el salt definitiu de la ciutat al Pla a la vessant dreta del riu Vinalopó. Uns horts de palmeres que

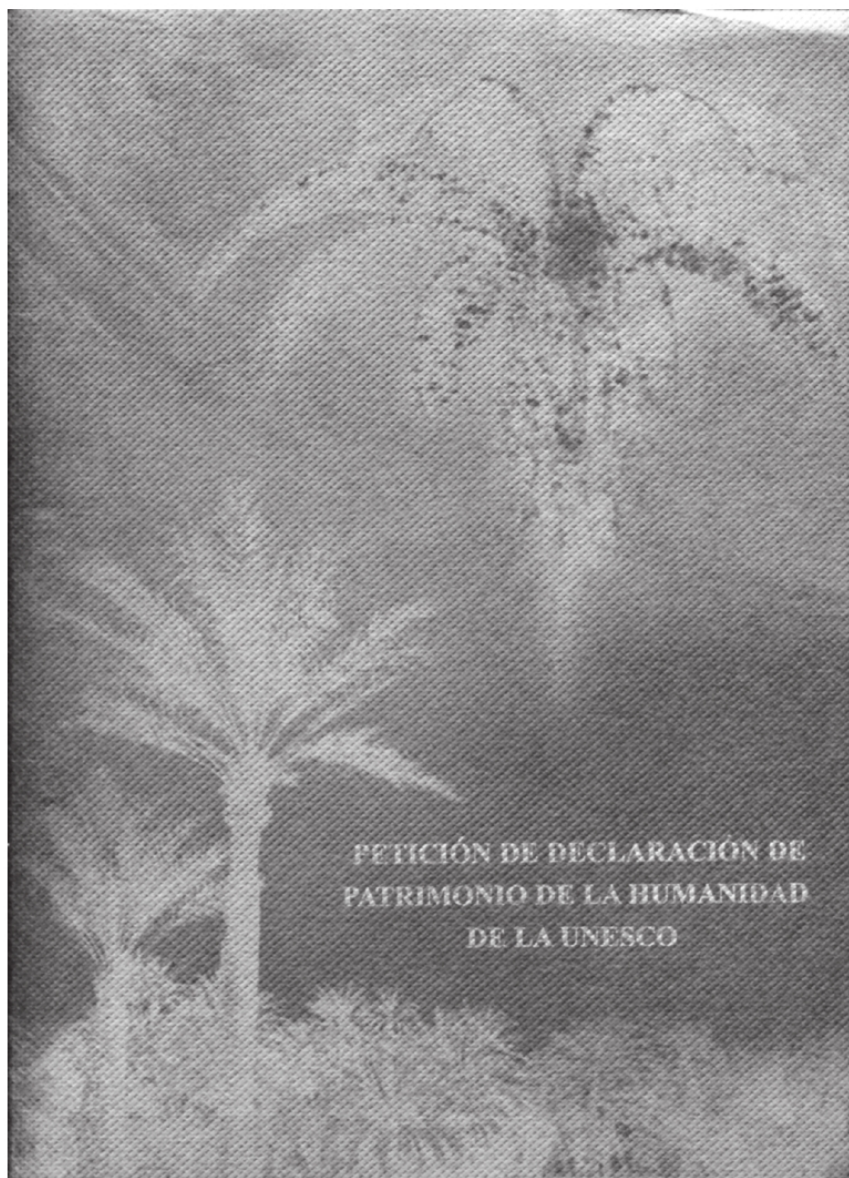
un decret protector de 1933, emès pel govern de la II República, havia intentat salvaguardar sense massa èxit, perquè la necessitat de sòl per a construir al centre de la ciutat feia que continuaren les tales de palmeres més o menys encobertes. La protecció es va fer més efectiva a partir de la promulgació de la *Llei de Tutela del Palmerar d'Elx*, per la Generalitat Valenciana el 1986, amb la creació d'un Patronat que té cura de tot allò que es relaciona amb les palmeres elxanes.

A les visites tradicionals a horts destacats, convertits en jardins en els anys quaranta, com el Parc Municipal, l'Hort de Baix o l'Hort del Cura, s'ha afegit ara una ruta a peu entre els horts del migdia de la ciutat i un Museu del Palmerar situat al cèntric Hort de Sant Plàcid, que permeten una aproximació a la realitat del cultiu d'aquests vegetals.

Per incentivar l'atractiu d'aquest bé material i per protegir-lo —almenys en teoria—, l'Ajuntament d'Elx i la Generalitat Valenciana promogueren la candidatura per a declarar-lo Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO. Respecte a açò es donaren un seguit de passes, algunes d'elles una mica confuses, com la que féu promoure en un principi una candidatura conjunta de les palmeres i de la *Festa* amb l'únic nexa de la palma blanca que apareix a l'obra assumpcionista. Reconduïda la iniciativa i recolzada amb exposicions en la mateixa seu de la UNESCO a París o a l'Institut Cervantes de Roma es va aconseguir la declaració dins de l'apartat de béns materials, el 30 de novembre del 2000.

Des d'aquest moment, a banda de les realitats esmentades, l'Ajuntament ha intensificat l'adquisició dels horts de palmeres del centre històric, de manera que pràcticament només queda un deu per cent d'aquests horts en mans privades. Però, donada l'escassa rendibilitat econòmica d'aquest cultiu, s'ha optat per una transformació massiva dels horts en parcs, amb la conseqüent eliminació o deformació de les infraestructures tradicionals, com els sistemes de reg amb ramals de la Séquia Major, les vivendes agrícoles, la distribució en caminals, bancals, etc. Al mateix temps, s'ha iniciat una política de plantació indiscriminada de palmeres per tota la ciutat, però com arbres ornamentals, sense seguir la distribució d'horts. Això, juntament amb la pressió urbanística d'una ciutat en constant creixement, ha fet que, com comentava l'arquitecte Gaspar Jaén, Elx haja passat en menys de cent anys de ser un poble envoltat de palmeres a tenir unes palmeres envoltades i amenaçades per un poble. La declaració de la UNESCO, tot i que, evidentment, ha tingut un caràcter propagandístic, ha donat a conèixer el nom d'Elx lligat a les seues palmeres més lluny i ha fet augmentar el nombre de visitants anuals, ha resultat poc efectiva com a instrument de protecció real sobre el bé declarat.

Primer expedient redactat per sol·licitar la declaració de Patrimoni de la Humanitat als horts de palmeres i a la *Festa d'Elx* (APME)

A aquests problemes s'han afegit en els últims temps altres de caràcter natural, com l'envelliment de les pròpies palmeres i, sobretot, les greus plagues de la *cochinilla* roja i de l'anomenat escarabat roig, de molt difícil detecció i eradicació, motivades per la importació i comercialització indiscriminada de palmeres foranes sense cap control sanitari, que està posant en perill el palmerar d'Elx. Els esforços de l'Estació Phoenix, un centre d'investigació creat a Elx per estudiar la palmera il·licitana i que intenta des de l'any 1991 fer rendible el seu cultiu, s'encaminen ara a controlar aquestes plagues que també s'han donat en països tradicionalment relacionats amb les palmeres, com Egipte, el Marroc o Israel.

El cas de la Dama d'Elx, escultura ibèrica del segle iv aC trobada el 4 d'agost de 1897 a l'Alcúdia, seu de l'antiga colònia romana d'Ilici, ha resultat més complex. Recordem que el propietari d'aquest jaciment en el moment de la troballa, el metge Manuel Campello Antón (†1904), la va vendre als pocs dies del seu descobriment al representant del Museu del Louvre l'hispanista Pierre Paris, que es trobava casualment a Elx per a veure la *Festa*. El 1941 el règim del general Franco va aconseguir, mitjançant un intercanvi d'obres artístiques espanyoles i franceses amb el govern de Pétain, recuperar el bust i depositar-lo al Museu del Prado, d'on, el 1971, va passar a la sala ibèrica del Museu Arqueològic Nacional. Durant tots aquests anys només la Dama ha tornat a Elx vint dies, entre octubre i novembre de 1965, amb ocasió del VII Centenari del *Misteri*, com ja hem vist.

A partir de 1997 s'iniciaren a la ciutat diverses campanyes polítiques i ciutadanes per aconseguir que la Dama tornara a visitar la ciutat. Campanyes que no tingueren gaire èxit per la negativa dels tècnics del Museu Arqueològic a un trasllat que consideraven perillós per la integritat del bust. Només la construcció del Museu Arqueològic i d'Història d'Elx (MAHE) ha aconseguit les condicions tècniques i de seguretat necessàries perquè, finalment, es permetera un trasllat temporal de l'obra. El MAHE ha resultat un museu modern, on primen els mitjans audiovisuals i interactius, que es comunica amb el Palau dels Altamira —l'antic museu arqueològic local— per mitjà d'un llenç de la muralla medieval il·licitana, descoberta en l'excavació d'un aparcament subterrani —molt qüestionat per la «intel·ligència» local— situat sota les sales del nou museu, a la vora del Parc Municipal i de l'Hort del Xocolater.

La ciutat ha pogut veure de nou la Dama entre el 18 de maig i l'1 de novembre de 2006, dins d'un seguit de mostres històriques distribuïdes per diferents edificis de la ciutat, que intentaven atraure vistants amb els reclams del nou museu i, sobretot, de la presència del famós bust ibèric. El retorn d'aquesta escultura a Madrid, malgrat les tímides veus que reclamaven la seua permanència definitiva a Elx, ha fet que l'atractiu «extra» que tenia el MAHE haja desaparegut. El sector turístic elxà, tanmateix, reclama la presència definitiva de la Dama a la ciutat, visió que no comparteixen els responsables del Museu Arqueològic Nacional que veuen perillar la integritat de la col·lecció.

Pel que fa al *Misteri d'Elx*, també ha entrat dins de l'interés de la ciutat per dignificar-lo, divulgar-lo i potenciar-lo, no ja com la celebració comunitària que sempre ha estat, visió que ara mateix està diluint-se i només un petit nucli de la

població manté viva, sinó com un element singular i atractiu que pot afavorir la presència de visitants i, per tant, beneficiar econòmicament la ciutat.

Tanmateix, les característiques del drama assumpcionista el fan una manifestació molt especial. Recordem que només és possible veure'l durant cinc dies a l'any, als quals cal afegir altres tres dies en els anys acabats en nombre parell, de manera que una vegada passades les representacions a Santa Maria no queda cap rastre d'ell. I, també, que només es pot veure per un nombre certament reduït d'espectadors, al voltant d'uns mil tres-cents, que poden duplicar-se els dies tradicionals on les portes de l'església romanen obertes. D'altra banda, només un públic amb un nivell cultural mitjà/alt gaudeix autènticament d'una representació llarga i amb una música i una escenificació que solen allunyar-se de la gran massa. Tot això fa que, per fortuna per a la *Festa*, la seua «venda» siga complexa i clarament minoritària.

De tota manera, cal deixar constància d'un seguit d'actuacions desplegades en els últims temps destinades a mantenir el record de la *Festa* al llarg de tot l'any en la ciutat i difondre el seu coneixement i els seus valors a un major nombre de persones.

Podem parlar, per exemple, de la gran exposició *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, que ja hem citat. Entre el 1986 i el 1987 aquesta mostra va presentar, mitjançant un gran nombre de panells amb fotografies i textos, així com objectes artístics i històrics, maquetes i audiovisuals, els diferents significats de la *Festa* com a celebració tradicional i valenciana i el món que l'ha fet possible i l'ha sabut mantenir fins als nostres dies. Una exposició comissariada per Alfons Llorenç, organitzada conjuntament per la Generalitat Valenciana i l'Ajuntament d'Elx i que va tenir la col·laboració dels màxims especialistes en el tema, com Gaspar Jaén, Francesc Massip i Luis Quirante, entre d'altres. Una exposició que es va poder veure a la Llotja medieval de València (1986) i al Saló del Tinell de Barcelona (1987), envoltada amb un seguit de publicacions i concerts escenificats. Una exposició que, en definitiva, obria la *Festa* al món de la investigació i de l'alta divulgació, tot i que, malauradament, no es va saber aprofitar el gran esforç que va suposar el muntatge per a consolidar un museu permanent. Els seus panells, una i mil vegades actualitzats i reutilitzats posteriorment a Elx, amb la justa queixa dels seus creadors, s'han fet servir per a divulgar el *Misteri* en poblacions com Almagro (1998), Cadis (1998), París (1999) i Roma (1999), dins de les campanyes de promoció de la candidatura dels horts de palmeres i de la *Festa* com a Patrimoni de la Humanitat. Últimament, encara s'han exposat petites seleccions d'aquests panells en diferents

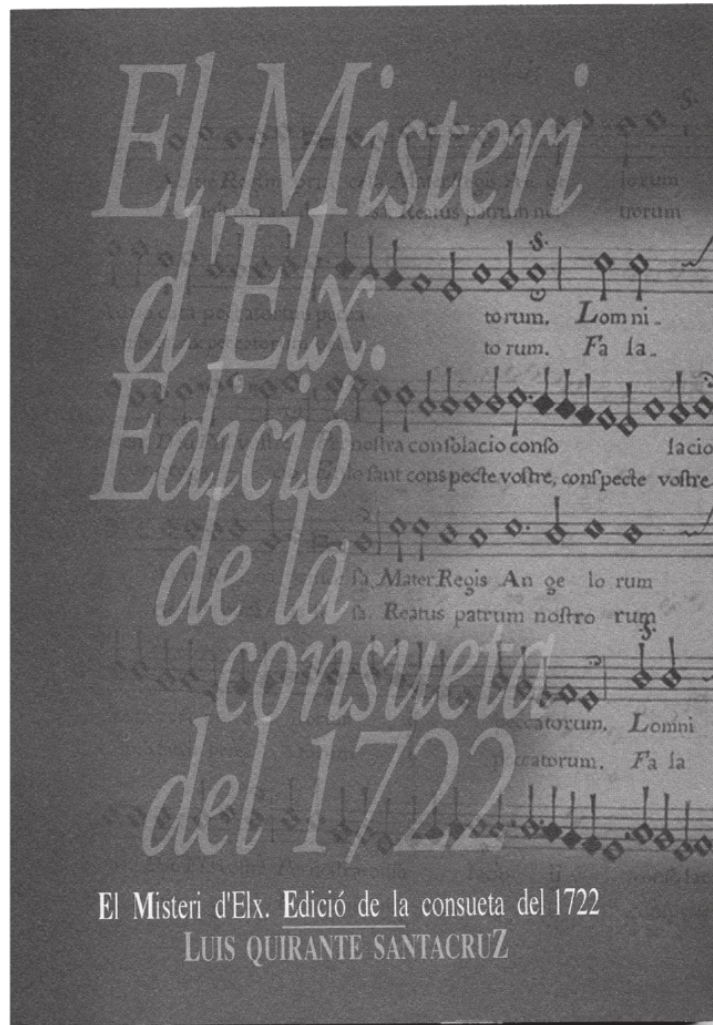
centres socials i d'ensenyament secundari il·licitans per a donar a conèixer la *Festa* en els barris perifèrics de la ciutat.

El 1988 s'inaugurava a Elx l'anomenada Casa de la *Festa*, un edifici alçat a la vora de l'ermita de Sant Sebastià, sobre les restes de l'antic hospital de caritat medieval. L'actuació conjunta de l'Ajuntament d'Elx, que aportà el solar, i de la Generalitat Valenciana, que va sufragar l'obra, ha permès al Patronat del *Misteri*, usufructuari de l'edifici, gaudir d'unes instal·lacions on concentrar tot el seu material i tota la seua activitat anual. Magatzems per a guardar el vestuari i elements escènics, sales d'assaigs i vestidors per als cantors, oficines administratives i sala de juntes, sales d'exposicions i d'actes i dipòsit per al seu arxiu i biblioteca que, des de la postguerra recull tot el material documental, bibliogràfic i audiovisual referit al drama sacre, componen aquest edifici. Un somni per als membres del *Misteri* que, fins a la seua construcció, havien de vagar per diferents llocs en condicions ben precàries, com la mateixa ermita de Sant Sebastià o algun edifici ruïnós.

En l'any 1997 l'Ajuntament d'Elx, dins de les seues actuacions referides al *Misteri*, per les quals intenta per tots els mitjans recobrar el protagonisme al qual va renunciar el 1931, va convertir part d'aquesta Casa de la *Festa* i l'ermita de Sant Sebastià en l'anomenat Museu Municipal de la *Festa*. Un museu de reduïdes dimensions on destaca la projecció d'un audiovisual que vol ser una presentació permanent de l'obra, però que prima exclusivament l'aspecte espectacular de la celebració i oblida altres tan importants com el musical o el literari i on —amb una descontextualització total— només es dóna com a explicació de l'origen de l'obra la tradició llegendària de la Vinguda de la Mare de Déu. D'altra banda, la seua part expositiva està formada pels escassos objectes, reproduccions en la gran majoria de casos, que un bé immaterial com és el *Misteri* ha pogut conservar.

El 1990, l'Ajuntament d'Elx també va posar en marxa, per iniciativa de l'esmentat Luis Quirante Santacruz (1959-2000), l'anomenat Festival de Teatre i Música Medieval. El marc temporal escollit van ser les representacions extraordinàries d'octubre i de novembre dels anys parells, que servien de fons per a intentar convertir Elx en un referent del món medieval. El Festival es va acompanyar d'un Seminari que des del seu inici reunia els millors especialistes del teatre medieval per reflexionar sobre els problemes que l'estudi d'aquest planteja. Tanmateix, les produccions i recreacions inicials, que permeteren veure a Elx representacions coetànies a la *Festa*, com el misteri assumpcionista de Tarragona, una *Visitatio Sepulcri* o un cant de la Sibila, han decaïgut en els últims temps, possiblement per l'escassetat d'obres i de companyies dedicades a aquest tipus d'espectacles.

Portada de l'edició de la consuetud del 1722 de Luis Quirante Santacruz (2002) (APME)

L'interés de les autoritats locals per oferir aquesta mostra tots els anys, ja que té una bona resposta entre els il·licitans, ha fet ampliar els criteris de selecció —ja s'arriba fins el Segle d'Or castellà— i rebaixar el seu nivell de manera que es primen els espectacles de carrer: mercadet medieval, torneigs, correfocs, etc., fins i tot, ara mateix hi ha una secció de cinema de temàtica medieval. D'altra banda, sembla que el Seminari d'estudis ha desaparegut definitivament sense que, finalment, haja pogut celebrar-se, com demanaven la majoria dels investigadors, una edició monogràfica sobre la *Festa* i sense que es posara en marxa el Centre de Documentació sobre Teatre i Música Medievals, que també reclamaven els estudiosos, i que havia de servir per aglutinar esforços i donar continuïtat i sentit científic a la mostra.

Precisament, el fet que des de l'any 2005 el Festival siga anual, està sent utilitzat per a demanar que també les representacions extraordinàries del *Misteri*, que són presentades com un acte més del seu programa, passen a tenir la mateixa cadència. A més, la relaxació dels límits temporals de les obres aportades, fan que, com bé denunciava Francesc Massip, es desvincule paulatinament la *Festa* del teatre medieval de l'antiga Corona d'Aragó, on té el seu evident origen, desenvolupament i significat ple, i s'intente lligar-lo al del Segle d'Or castellà, amb el qual té ben poc a veure.

Com hem dit, per a reforçar la petició de declaració dels horts de palmeres com Patrimoni de la Humanitat per part de la UNESCO, inicialment es va decidir incloure la *Festa* i lligar-la a aquesta candidatura per mitjà de la palma blanca que davalla l'àngel de la *Mangrana* des del cel. Tot i que a partir de 1998 es feren exposicions conjuntes dels dos béns, els tècnics de l'organisme internacional per a la cultura rebutjaren aquest primer intent en veure que el *Misteri* no tenia cap relació directa amb el palmerar i, a més, posseïa valors més que suficients per aspirar al seu propi reconeixement. Finalment, se separaren les dues candidatures. En l'any 2000 la pròpia UNESCO va obrir una categoria especial per a protegir les mostres universals de caràcter oral i immaterial. A Elx es va veure una oportunitat clara d'introduir el *Misteri* en aquest apartat i l'Ajuntament, el Patronat de la *Festa* i la Generalitat Valenciana es posaren immediatament a treballar.

L'expedient justificatiu, que posteriorment ha estat presentat per la pròpia UNESCO com un exemple a seguir, mostra les característiques fonamentals de l'obra. Es destaca el *Misteri* com «una forma popular i tradicional d'expressió cultural de valor excepcional des d'un punt de vista històric, artístic, antropològic, sociològic, lingüístic, literari i musicològic», així com una «obra mestra del geni creatiu humà» i «testimoni únic d'una tradició cultural viva». (MISTERI, 2001: s.p.)

Pel que fa als riscos que amenacen el drama elxà, es posa en evidència, precisament, el seu caràcter immaterial, el ser una expressió cultural no esculpida en pedra sòlida, cosa que la fa estar especialment exposada als canvis en el seu entorn físic i cultural. Les amenaces principals deriven de la distorsió del seu significat en virtut dels processos de canvi ràpid i d'aculturació patits pel poble d'Elx en els últims cinquanta anys.

Per exemple, es manifesten les dificultats evidents per a trobar els materials tradicionals necessaris per a substituir la maquinària i les tramoies de l'obra, o per a trobar el personal amb coneixements artesanals suficients per a reparar-la o res-

Reunió del Patronat del *Misteri* a la Casa de la *Festa* (2001)
(Foto: Jaime Brotons Cano. APME)

taurar-la. El canvi ràpid en l'entorn tecnològic, social i econòmic amenaça amb la temptació de substituir els seus elements escènics i materials per altres moderns.

El desenvolupament econòmic experimentat per la ciutat en la segona meitat del segle xx ha fomentat l'alienació del poble d'Elx respecte de la seua festivitat tradicional i, d'altra banda, ha alterat l'entorn de la *Festa*. Tot allò ha dut a evidents intents de professionalitzar o semi-professionalitzar els participants en el *Misteri*, a enfeblir els seus lligams locals i, pel contrari, a reforçar la seua projecció nacional i internacional:

La convergència de l'aculturació amb la influència negativa derivada del desenvolupament econòmic, té en la temptació a professionalitzar i/o reforçar la projecció nacional i internacional del *Misteri*, mitjançant representacions fora de la ciutat d'Elx, un dels major riscos. Un *Misteri* convertit en un espectacle purament musical i teatral ja no seria el *Misteri d'Elx*. (MISTERI, 2001: s.p.)

Al llarg de tota la història de la *Festa*, la manca de recursos econòmics o les prohibicions o desinhibicions oficials han posat en perill la representació. Actualment, estan suficientment consolidats els seus fons de finançament mitjançant subvencions dels organismes oficials, fonamentalment l'Ajuntament d'Elx i la Generalitat Valenciana i, en menor mesura, la Diputació Provincial d'Alacant i l'INAEM estatal i també mitjançant la venda de localitats per als assaigs generals. Ara mateix, l'autèntic perill rau, no que la *Festa* deixe de celebrar-se, cosa que ara per ara sembla impensable, sinó que es represente un nombre excessiu

de vegades i es desvirtue i perda el seu esperit tradicional i comunitari. Que es transforme, en una paraula, en un espectacle sense ànima, en una peça de museu fossilitzada.

També incideix la candidatura en el fet que el procés de modernització experimentat per la societat il·licitana ha propiciat la implantació de valors comuns a l'actual món occidental, en detriment d'altres valors locals tradicionals, almenys entre les generacions més joves. I també resulta evident que s'ha debilitat el vincle entre el *Misteri* i el seu entorn social propi, on la cultura i la llengua autòctones han d'estar ben presents.

El 18 de maig del 2001 un jurat internacional reunit a la seu de la UNESCO a París i presidit per l'escriptor Juan Goytisolo va declarar el *Misteri d'Elx* Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat. Era el primer bé espanyol a entrar dins d'aquesta categoria —el 2005 ho faria també la festa de la *Patum* de Berga (Barcelona)— i ho va fer juntament amb altres divuit mostres de tot el món: la llengua, la dansa i la música dels garifuns (Belice), el patrimoni oral de Gelede (Benin), el carnaval d'Oruro (Bolívia), l'òpera Kunqu (Xina), les trompes Gbofe de Afounkaha, la música i l'espai cultural de la comunitat Tagbana (Costa de Marfil), l'espai cultural i la cultura oral dels semeskies (Rússia), el cant polifònic georgià (Geòrgia), l'espai cultural del sosso-bala (Guinea), el teatre sànscrit Kutiyattam (Índia), el teatre de titelles sicilià Opera dei Pupi (Itàlia), el teatre Nôgaku (Japó), la creació i el simbolisme de les creus (Lituània), l'espai cultural de la Plaça Jemaa el-Fna (Marroc), l'espai cultural del districte Boysun (Uzbekistà), els relats cantats Hudhud dels ifugao (Filipines), el ritu reial ancestral i la música ritual del santuari de Jongmyo (Corea) i l'espai cultural de la Cofradía de los Congos del Espíritu Santo de Villa Mella (República Dominicana).

A Elx es va celebrar la notícia de la declaració oficial amb un *Te Deum* a Santa Maria i una processó amb la imatge de la Mare de Déu, la mateixa nit del dia 18. I amb un acte institucional a l'endemà, quan tornaren de París les autoritats que s'havien desplaçat a participar en l'acte de la UNESCO.

Amb aquesta declaració s'aprojava un pla d'acció per a una dècada que l'Ajuntament, el Patronat i la Generalitat es comprometien a dur endavant. El pla contempla accions legals, de salvaguarda i de promoció per a efectuar per algun dels tres organismes esmentats, o bé, pels tres alhora, entre les quals destaquen: supervisió de la gestió quotidiana del *Misteri*, assaigs regulars dels cantors, política del *copyright* respecte a les publicacions i termes propis del *Misteri* i del Patronat, activitats fora de la ciutat (concerts, exposicions, etc.), publicacions relacionades

Celebració a la Basílica de Santa Maria d'Elx de la declaració de la *Festa* com Patrimoni de la Humanitat (18-v-2001) (Foto: Jaime Brotons Cano. APME)

amb la *Festa*, compromís d'ajuts financers al Patronat, manteniment, desenvolupament i promoció del Museu Municipal de la *Festa*, manteniment del Festival Internacional de Teatre i Música Medievals, manteniment i desenvolupament d'una pàgina web sobre el *Misteri*, manteniment i desenvolupament dels treballs de restauració de la Basílica de Santa Maria i de la maquinària escènica de la *Festa*, recopilació de documentació oral, escrita i visual sobre el *Misteri*, ensenyament de les connexions històriques i culturals del *Misteri*, difusió del seu coneixement entre els estudiants, incentivació de la investigació, creació d'una escola de música, creació d'un consell d'experts que assessoraren en diferents àmbits, promulgació d'una llei sobre protecció i promoció del *Misteri*, etc.

Algunes d'aquestes mesures s'han posat en marxa immediatament. Per exemple, el Patronat del *Misteri* va crear una col·lecció editorial per a la publicació de llibres relatius al *Misteri*. Fins al moment s'han editat quatre títols: *La Asunción de María en la Teología y en el Misteri d'Elx* (2000), obra impresa amb motiu del cinquantè aniversari de la declaració del dogma de l'Assumpció i que conté vint articles a càrrec d'especialistes, coordinats per Francisco Conesa i Fernando Rodríguez Trives; *El Misteri d'Elx. Edició de la consuetud del 1722* (2002), editat en homenatge postum al seu autor, Luis Quirante Santacruz, prematurament traspasat; *La «Festa» o Misterio de Elche* (2003-2006), llibre de José Pomares Perlasia, que consta de tres volums: en el primer es reproduïx facsímilament l'apartat descriptiu i els dedicats

als textos literaris i musicals, imprés el 1957, i en els altres dos, les històries cívica, religiosa i arquitectònica, administrativa, literària i musical, que quedaren inèdites a la mort de l'autor; i, finalment, *Alberto Asencio González i la Festa d'Elx: Epistolari (1935-1970)*, a cura de Josep M. Asencio i Joan Castaño (2004), on es transcriu i anota l'important epistolari de qui va ser President de la Junta Local Gestora del Patronat, que permet seguir amb detall les tasques restauradores de la postguerra.

També ha editat un recurs informàtic amb la reproducció dels números de la revista *Festa d'Elig* compresos entre 1942 i 1953. Aquestes publicacions i les diferents reedicions de la guia per als especadors del drama, renovada el 1989, un CD amb la gravació del *Misteri* feta per Radiotelevisió Espanyola el 1993 o el llibre *La Festa d'Elx*, dedicat al món infantil, d'Enric A. Llobregat Conesa, permeten difondre els valors del *Misteri* o algunes de les seues característiques, tant al públic en general, com als estudiosos interessats en el tema.

Per la seua banda, l'Ajuntament il·licità ha completat aquestes publicacions amb llibres on preval la part gràfica, com *Elx. La Festa. Elche* de la periodista il·licitana Maria Ángeles Sánchez (2002); *Elx: Misteri i palmerar*, amb text de Gaspar Macià i fotografies d'Andreu Castillejos (2004); o *Misteri d'Elx. Su evolución en el s. xx* (2004) amb un recull d'articles de diferents autors.

D'altra banda, al maig de 2003 es posava en marxa la pàgina web del Patronat del *Misteri* (www.misteridelx.com) que, a través d'Internet, intenta també difondre el drama sacre i completar la informació que ofereixen altres pàgines creades per la iniciativa privada i destinades, fonamentalment, al món de la investigació, com és el cas de www.lafesta.com, sostinguda per Hèctor Càmaro i Luis Gimeno. En la pàgina oficial del Patronat es presenten apartats d'informació general on s'explica, amb textos, imatges i elements audiovisuals, el contingut de la *Festa* i els seus principals valors històrics, teatrals, literaris, musicals, antropològics, religiosos i festius. Apartats importants són també els dedicats a l'organització del *Misteri*, és a dir, a oferir informació sobre el propi Patronat i els seus acords mensuals, capella del *Misteri*, visitants il·lustres, relació d'*Elets* i Portaestendards, etc. També informació pràctica sobre la venda de localitats per als assaigs generals, sobre la pròpia ciutat o sobre publicacions i altres activitats relacionades amb el *Misteri*.

Dos capítols se centren en la seua activitat musical: el de concerts oferits per la Capella i Escolania del *Misteri d'Elx* i el de concerts del nou orgue construït per Gerhard Grenzing i instal·lat a la Basílica de Santa Maria en maig de 2006 amb el sufragi del Patronat del *Misteri*, la Generalitat Valenciana i la fundació Caja Murcia.

Orgue de Santa Maria construit per Gerard Grenzing i inaugurat el 18-v-2006
(Foto: Jaime Brotons Cano. APME)

Finalment, destaca l'apartat dedicat a la biblioteca que permet la consulta de les fitxes comentades de les publicacions referides a la *Festa* conservades al Patronat —vora les sis mil entrades—, així com els materials audiovisuals o les edicions facsímils de publicacions de difícil localització, com l'esmentat *Album de fotografía de «El Misterio de Elche» («La Festa»)*, de P. Ibarra (1924) o la *Traducción de la misteriosa Fiesta que la villa de Elche celebra a su patrona María Santísima en el simulacro angelical de su Asunción gloriosa a los cielos* (1741). Un apartat que té en projecte completar-se amb la digitalització de la part més antiga de l'arxiu de l'organisme.

La Festa del segle XXI

Una de les propostes del pla d'acció de protecció de la *Festa* era la promulgació d'una llei específica per part de la Generalitat Valenciana. Després d'un llarg procés de negociació, no exempt de tensions a nivell local per l'interés de l'Ajuntament a recuperar part del seu protagonisme històric a què ens hem referit, el 22 de desembre de 2005, les Corts Valencianes van aprovar la Llei del *Misteri d'Elx*. El seu preàmbul especifica les circumstàncies i condicions que han motivat la redacció d'aquesta llei:

La Generalitat Valenciana, l'Ajuntament d'Elx i l'Església Catòlica, des de la seua responsabilitat històrica, tenint en compte que en este moment es donen les circumstàncies idònies, convenen a recolzar la iniciativa d'articular una llei de la *Festa d'Elx*, per mitjà de la creació d'un patronat, on totes estes institucions estiguen representades, asseguren la preservació, pervivència i enriquiment del mencionat *Misteri d'Elx*. (DOGV, 30-XII-2005)

D'aquesta manera, les forces implicades històricament en l'organització de la *Festa* han aconseguit un consens que assegura la protecció de l'obra i la seua pervivència futura. A més, aquesta llei ha servit per a dotar el Patronat del caràcter democràtic que li mancava des del seu naixement en ple franquisme.

Així, el nou Patronat del *Misteri d'Elx* està format per dos organismes: el Patronat Rector, la principal funció del qual és marcar les directrius d'actuació, i la Junta Rectora, que ha d'ocupar-se del treball diari. El Patronat Rector està constituït pel president de la Generalitat, com a president d'honor; l'alcalde d'Elx, el conseller competent en matèria de cultura i el bisbe d'Oriola-Alacant, com a pre-

sidents efectius; el president de la Diputació d'Alacant, el secretari autonòmic, el director general i el regidor de l'Ajuntament d'Elx, competents els tres en matèria de patrimoni cultural, el vicari episcopal d'Elx del bisbat d'Oriola-Alacant i el president executiu de la Junta Rectora. També quinze patrons de reconegut prestigi i vinculats a la *Festa*, designats per a un període de nou anys, cinc pel president de la Generalitat, cinc per l'alcalde d'Elx i cinc pel bisbe d'Oriola-Alacant.

Pel que fa a la Junta Rectora està formada per l'alcalde d'Elx, el rector de la Basílica de Santa Maria i el director general competent en matèria de patrimoni cultural, com a presidents efectius. I vint-i-set vocals designats a parts iguals pel president de la Generalitat, l'alcalde d'Elx i el bisbe d'Oriola-Alacant, així com el delegat de cantors de la Capella del *Misteri*. Entre els vocals es trien per votació els càrrecs de president, vicepresident, secretari, tresorer i arxiver.

Cal confiar que aquest nou organisme puga conduir dignament la *Festa* pel segle XXI, tot i que els seus defectes s'han posat de manifest només iniciar la seua marxa: desconexió entre els dos organismes que l'integren, politització de la *Festa* en significar-se la procedència dels seus vocals, excessiva reglamentació en uns apartats enfront d'altres que queden només esbossats, etc. Defectes que s'accentuen en veure, tal i com ha passat sempre al llarg de la història, la utilització del *Misteri* com un element de poder davant dels il·licitans.

D'altra banda, com hem vist, el *Misteri* viu, pràcticament des de l'any 1924, un procés que sembla imparable en el sentit de deslligar-se dels seus vincles tradicionals i convertir-se en un espectacle d'alta cultura. Aquestes dues visions sobre la *Festa* —la tradicional i l'espectacular— intenten mantenir un equilibri certament inestable perquè es veu constantment influït per les noves visions globalitzadores, pels nous interessos econòmics de la societat o pels nous costums. És per això que, quan aquest equilibri es trenca o, simplement, es desplaça lleugerament en un sentit o en altre, sorgeixen polèmiques i enfrontaments. És necessari per a la supervivència de la *Festa* que l'esmentat equilibri es mantinga. En cas contrari, el resultat pot ser irreparable.

Resulta, per tant, una mica complicat aventurar el futur de la *Festa* a mitjà i llarg termini. És cert que un repàs a la seua història ens fa veure la seua força i la seua constant supervivència davant de les adversitats, sempre gràcies a la iniciativa dels propis il·licitans. Voldríem pensar que la *Festa* serà, fonamentalment, allò que els il·licitans vullguen que siga, però hui dia el *Misteri* ja no depén soles dels il·licitans, vivim en un món sense limitacions que ens influeix a tots.

Assegurat el sosteniment econòmic de la celebració, compromeses les forces polítiques a mantenir-la, vigilat el seu desenvolupament pel més alt organisme internacional en matèria cultural, no és, tanmateix, suficient. La fragilitat de la seua naturalesa fa que la *Festa* es veja constantment amenaçada. Per exemple, davant dels intents de fer-la rendible a costa de sacrificar una part foramental dels seus valors intrínsecs.

La dualitat que fa uns anys denunciàvem en el sentit que Elx devia triar si volia una *Festa* plena de vida, una celebració comunitària amb significat cívic i religiós, un símbol on els il·licitans pogueren identificar-se com a poble o si, pel contrari, volia un «espectacle» cultural, fred, destinat en última instància a promocionar la pròpia ciutat i, per tant, a convertir-se per damunt de tot en una font de riquesa material, sembla que cada vegada s'intensifica més, tot i que decantant-se perillosament cap a la segona possibilitat.

La Coronació de la Mare de Déu enmig de tot el poble, culminació de la *Festa* (Foto: Jaime Brotons Cano. APME)

És cert que encara un nucli important d'il·licitans lluita amb els seus escassos recursos i arguments per no perdre la batalla. Però, cal dir-ho, no tenim més remei que ser pessimistes. Les forces actuals, moltes i molt fortes, amb ben pocs escrúpols, van pel camí de buidar de significat el *Misteri* com a conseqüència de la repetició insostenible, o de l'oferta de mostres exportables cada vegada més freqüents i més àmplies, o per fer que la celebració tradicional dels dies 14 i 15 d'agost ja no siga el centre de la *Festa*, sinò una part aïllada de la resta i amb un futur més que dubtós pels inconvenients i dificultats que comporta.

Es pot canviar aquesta perillosa línia d'actuació? Creiem sincerament que no. A dia de hui ens hem de conformar en variar-la lleugerament o, en tot cas, intentar retardar o aminorar els seus efectes. En paraules del jove investigador Hèctor Càmara, que manifesta la seua preocupació sobre el tema,

l'existència d'elements identitaris i comunitaris es fa cada vegada més necessari en un món que tendeix a la globalització i homogeneització, no sols econòmica sinó també mental. Les societats actuals han perdut bona part dels elements d'identitat col·lectiva dins de les dinàmiques consumistes i individualitzadores actuals i açò és causa d'un cert desassossec i inquietud que en alguns casos es manifesta en falta de seguretat. Les festes i la *Festa* en concret poden ser uns bons elements d'identitat i actualització comunitària [...] Som tots conscients que avui dia és impossible lluitar contra la conversió de les festes en espectacles de consum, però hem de fer conviure en equilibri aquests dos fets i això només és possible si dediquem esforços a conservar i promoure els elements identitaris i comunitaris. I açò no és possible si al primer que passa i paga li donem un trosset de *Festa* en conserva. (CÀMARA, 2007)

Cal, per tant, reforçar els elements identitaris i comunitaris presents en la *Festa*, intentar per tots els mitjans, que cada vegada són menys i més febles, que l'equilibri «metaestable» que pateix la *Festa*, no es trenque definitivament. Que sempre haja alguna cosa que posar, per minsa que siga, en el plateret de la balança dedicat a la creació per excel·lència de la comunitat il·licitana, a la presència d'una *Festa* viva i plena de significat. Cal unir esforços a tots els nivells i reclamar als responsables de l'organització i salvaguarda del drama assumpcionsita que treballen en aquest sentit, que sàpiguen conservar la *Festa* com a esperit de la ciutat d'Elx, almenys d'una part destacada d'ella i com a part fonamental de la història i

de la cultura valenciana. Aquest és l'encàrrec, creiem, que ens va fer la UNESCO en la seua declaració de Patrimoni de la Humanitat.

Només amb una vinculació forta d'aquest tipus es pot assegurar el futur d'una *Festa* autèntica, apassionada i apassionant, com la que hem heretat dels nostres avantpassats. Una *Festa* que els il·licitans, en nom de tota la Humanitat, tenim l'obligació de custodiar i llegar intacta a les generacions futures. Perquè, recordem-ho, des del 18 de maig del 2001, la *Festa d'Elx* és també la *Festa de tots*. I, per tant, tots som ja responsables de la seua pervivència futura.

FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRAFIA

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu de la Basílica de Santa Maria d'Elx (ABSME)
Arxiu Històric Municipal d'Elx (AHME)
Arxiu del Ministerio de Asuntos Exteriores (Madrid) (AMAAEE)
Arxiu del Patronat del *Misteri d'Elx* (APME)
Biblioteca Pública Municipal «Pere Ibarra» d'Elx (BPMPIE)

BIBLIOGRAFIA

- «ACERCA de la *Festa*» (1929), en *Elche*: 19-v.
- ÁLVAREZ FORTES, Anna M. - J. CASTAÑO I GARCIA (1988), «L'Arrova de l'oli, una antiga aportació al manteniment de la *Festa d'Elx*» en *Festa d'Elx*: 41-56.
- ASENCIO VERDÚ, Josep Maria - J. CASTAÑO I GARCIA, (eds.) (2004), *Alberto Asencio González i la Festa d'Elx: Epistolari (1935-1970)*, Elx, Patronat del *Misteri d'Elx*.
- «LAS ASUNCIONES. *Finis coronat opus*» (1924), en *La Defensa*: 7-ix.
- CÀMARA I SEMPÈRE, Hèctor (2001), «Reflexions sobre l'estat actual de la *Festa d'Elx*», en *Revista valenciana de folklore*, 2: 10-17.
- (2002), «La *Festa d'Elx* en l'actualitat», en *Información* (extra *Elche: el Misteri... y mucho más*): 10-viii.
- (2007), «La *Festa* en el segle xvii», conferència pronunciada en el cicle «Tres-cents setanta-cinc aniversari de l'aprovació del *Misteri d'Elx* pel Papa Urbà VIIIè (1632-2007)», Elx, Patronat del *Misteri d'Elx* [en premsa].
- (2007) «La *Festa* o *Misteri d'Elx*: d'una celebració popular a un espectacle turístic», en *Revista Valenciana d'Etnologia*, 2: 147-160.
- CASTAÑO GARCIA, Joan (1991a), *La imagen de la Virgen de la Asunción, patrona de Elche*, Alacant, CEPA - Patronat del *Misteri d'Elx*.
- (1991b), *El llit de la Mare de Déu d'Elx*, Elx, Ajuntament d'Elx, «Temes d'Elx», 1.
- (1993), *La restauració de la Festa d'Elx en el primer terç del segle xx*, Elx, Ajuntament d'Elx, «Temes d'Elx», 11.
- (1994a), *Repertori bibliogràfic de la Festa d'Elx*, València, IVEI – Ajuntament d'Elx.

- (1994b), «Una aproximació a la “Memoria histórico-descriptiva” (1886-1887) de l'església de Santa Maria d'Elx de Javier Fuentes y Ponte», en *La Rella*, 10: 39-61.
- (1997), *L'organització de la Festa d'Elx a través del temps*, València, Consell Valencià de Cultura.
- (2001), *Un segle de cultura a Elx: de l'Antic Règim a la Segona República*, Elx, Ajuntament d'Elx, «Temes d'Elx», 40.
- (2002a), *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Alacant, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert».
- (2002b), *Els germans Aurelià i Pere Ibarra: cent anys de cultura a Elx (1834-1934)*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- CHORRO Y JUAN, Luis (1956), «Elche y el turismo», en *Festa d'Elig*: s.p.
- FLORES I ABAT, Lluís Xavier (2003), «Les danses processionals de la festa de la Vinguda de la Mare de Déu. El ball de les “danses” d'Elx», en *Sóc per a Elig*, 15: 39-52.
- FUENTES Y PONTE, Javier (1887), *Memoria histórico-descriptiva del santuario de Nuestra Señora de la Asunción en la ciudad de Elche*, Lleida, Tip. Mariana.
- HERRERA CHIESSANOVA, Adolfo (1896), «Excursión a Elche. Auto lírico religioso», en *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*, Madrid.
- IBARRA I RUIZ, Pere (1899), «¿Se debe decir Alborada o Albada?», en *El Pueblo de Elche*: 15-VIII.
- (1901), «La Festa de Elche», en *Las Provincias*: 1, 3, 4, 9, 15 i 29-VIII. Reproduït amb el subtítol de «Páginas de una monografía inédita», en *Nueva Illice* (1920): 8, 15 i 22-VIII, 5, 12, 19 i 26-IX i 3, 10, 17 i 24-X. L'article del 15-VIII-1901, està reproduït en *Revista valenciana de folclore*, 2 (2001): 7-9.
- (1907), «Al rededor de la Festa», en *La Semana*: 11-VIII.
- (1929), «La Festa es de Elche y para Elche», en *La Defensa*: 5-V.
- (1933), *El Tránisto y la Asunción de la Virgen*, Elx, Tip. Agulló.
- UNA ILICITANA (1979), «¿El “Misteri”, en Nancy?», en *Información*: 28-X.
- JAÉN I URBAN, Gaspar – Antonio SERRANO BRU (1995), «Algunes notes sobre el cel i la tramoia alta de la Festa d'Elx», en *El cel en la Festa*, Alacant, Patronat del Misteri d'Elx – Diputació Provincial d'Alacant: 16-24.
- LLORENTE, Teodoro (1889) [1901], *Valencia. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia*, Barcelona, Daniel Cortezo y Cía.
- MALLIÉ, Marthe (1892), «Promenades à Alicante et à Elche», en *Le Tour du Monde*: 209-224.
- MASSIP, Francesc (1991a), *La Festa d'Elx i els misteris medievals europeus*, Alacant, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert» - Ajuntament d'Elx.
- (1991b), «Els concerts escenificats de la Festa d'Elx», en *Festa d'Elx*, 43: 213-218.

- (2006), «Pixant colònia», en *Avui*: 22-XII.
- (2007), *Història del teatre català. 1. Dels orígens a 1800*, Tarragona, Arola.
- «El MISTERI no viajarà» (1979), en *Información*: 8-XI.
- «El MISTERI d'Elx. Candidatura per a la seua Proclamació com a "Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat"» (2001), en *Festa d'Elx*, 51.
- ORS MONTENEGRO, Miguel (ed.) (2006), *Elx, una mirada històrica*, Elx, Ajuntament d'Elx.
- ORTS ROMÁN, Juan (1943), *Guión de la Festa o Misterio de Elche*, Elx, Junta Nacional Restauradora del *Misterio de Elche* y de sus Templos; ed. facsímil amb «Estudio previo» de Evangelina RODRÍGUEZ CUADROS, Elx, Huerto del Cura (1999).
- (1944), «Lo verdadero y lo postizo en la *Festa d'Elig*», en *Información*: 15-VIII.
- PARÍS, Pierre (1897), «Les fêtes de l'Assomption a Elche (Espagne)», en *L'Illustration*: 18-IX.
- (1898), «Les fêtes de l'Assomption a Elche (Espagne)», en *Le Correspondant*: 10-VIII.
- PASCUAL URBAN, José (1924a), «Por la Virgen de la Asunción. Una idea», en *La Defensa*: 8-VI.
- (1924b), «Las fiestas de Elche», en *La Defensa*: 24-VIII.
- (1924c), «En defensa propia», en *La Defensa*: 7-XII.
- PASTOR CHILAR, Vicente (1975), «El "Misterio de Elche" no se representará fuera de esta ciudad», en *ABC*: 26-IX.
- PEDRELL, Felipe (1951), *La Festa de Elche o el drama lírico-litúrgico La Muerte y la Asunción de la Virgen*, Elx, Llib. Atenea, «Illice (2ª época)», 4-6.
- PÉREZ SANCHIS, Manuel (1979), «El "Misteri" y Nancy», en *Información*: 30-X.
- POMARES PERLASIA, José (1957), *La «Festa» o Misterio de Elche*, Barcelona; hi ha una edició facsímil, amb presentacions de M. Carmen GÓMEZ MUNTANÉ i J. CASTAÑO GARCIA, Elx, Patronat del *Misteri d'Elx* (2003).
- (2006), «Historia religiosa y arquitectónica, administrativa, literaria y musical», en *La «Festa» o Misterio de Elche*, vol. III, Elx, Patronat del *Misteri d'Elx*.
- RAMOS FOLQUÉS, Alejandro (1971), *Historia de Elche*, Elx, Tall. Lepanto.
- ROCA DE TOGORES, Mariano, marquès de Molins (1869), *Discursos leídos en la Academia de la Historia, en la recepción pública del Marqués de Molíns, el día 29 de junio de 1869*, Madrid, M. Rivadeneyra.
- ROCA DE TOGORES, Jaime (2000), «Las promesas» [1912], en *Estampas de Elche*, Elx, La Ruta Ibérica: 34.
- RODRÍGUEZ MACIÀ, Manuel (1987), «Congreso de Antropología. Comunicación» en *Festa d'Elx*: 51-53.

- RODRÍGUEZ MACIÀ, M. (1995), «La processó de la Mare de Déu, un acte clau de la *Festa d'Elx* en *Festa d'Elx*, 47: 49-55.
- RUIZ DE LIHORY, José, baró d'Alcalalí (1903), *La música en Valencia. Diccionario biográfico y crítico*, València, Domenech.
- SANÇ DE CARBONELL, Cristòfol (1954), *Recopilación en la que se da cuenta de las cosas ancí antigas como modernas de la ínclita villa de Elche* [1621], J. GÓMEZ BRUFAL (prol.), Elx, Llib. Atenea.
- SÁNCHEZ POMARES, Antonio (1969), «Un millón de pesetas costó a Elche su magnífica “Nit de l'Albà”», en *Información*: 15-VIII.
- SANTO ORTS, José (1935), «La *Nit de l'Albà*», en *Elche y sus fiestas*, 1: s.p.
- «SEMANALES» (1910), en *La Semana*: 17-IV.
- SIRERA, Josep Lluís (ed.) (2001), *Del actor medieval a nuestros días. Actas del Seminario celebrado los días 30 de octubre al 2 de noviembre de 1996, con motivo del IV Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx*, Elx, Ajuntament d'Elx.
- SIRERA, Josep Lluís (ed.) (2002), *La mort com a personatge, l'Assumpció com a tema. Actes del Seminari celebrat del 29 al 31 d'octubre de 2000 amb motiu del VI Festival de Teatre i Música*, Elx, Ajuntament d'Elx.
- SIRERA, Josep Lluís (ed.) (2004), *La Festa i Elx. Actes del Seminari celebrat els dies 29, 30 i 31 d'octubre de 2002, amb motiu del VII Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx*, Elx, Institut Municipal de Cultura.
- TÀRREGA I CARO, Carlos (1992), *Consueta de la Festa de la Verge i Mare de Déu, Maria Santíssima de l'Assumpció* [1751], J. CASTAÑO I GARCIA (ed.), Elx, M. Pastor.
- TEATRO medieval, teatro vivo. Actas del Seminario celebrado del 28 al 31 de octubre 1998, con motivo del V Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx* (2001), Elx, Ajuntament d'Elx.
- TURINA, Joaquín (1921), «El Misterio de Elche», en *La «Festa» de Elche (Estudios)*, Elx, «Illice», 2: 18-21.
- VIDAL I DE VALENCIANO, Cayetano (1870), «El Tránsito y la Asunción de la Virgen», en *Diario de Barcelona*: 12 i 26-VIII i 1-IX.

El 18 de maig del 2001 la UNESCO declarava la Festa o *Misteri d'Elx* Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat. D'aquesta manera, una mostra fonamental de la cultura valenciana passava a ser un dels primers béns considerats patrimoni mundial en l'apartat immaterial. *La Festa d'Elx* s'havia convertit en la Festa de tots.

Celebració comunitària amb destacats elements artístics, mostra única i excepcional del teatre religiós d'origen medieval, festa major i símbol dels valencians, són conceptes que poden aplicar-se al *Misteri* assumpcionista il·licità. Des de les pàgines d'aquest llibre, s'intenta oferir algunes claus sobre el significat més profund de la *Festa*, sobre com ha aconseguit mantenir-se viva al llarg de més de cinc-cents anys malgrat els entrebancs històrics, socials o econòmics; sobre com camina en el present dins d'un equilibri inestable entre una visió tradicional, íntima i comunitària i una altra que demana la seua revisió i explotació turística; i sobre com es planteja el futur per a una creació que per ser immaterial és especialment fràgil. Claus per a intentar entendre, encara que siga de lluny, l'evolució, el sentit i la importància d'un fenomen tan complex i, al mateix temps, tan apassionant com és la *Festa d'Elx*.

Biblioteca Valenciana

 GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA I ESPORT